

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

EŞ'ARÎ'YE GÖRE ŞİÎ FIRKALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Enver GÜNAYDIN

**Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslami Bilimler
Enstitü Bilim Dalı : Kelam**

Tez Danışman: Doç. Dr. Ramazan BİÇER

NİSAN-2010

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EŞ'ARÎ'YE GÖRE ŞİÎ FIRKALAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Enver GÜNAYDIN

Enstitü Anabilim Dalı : Temel İslami Bilimler
Enstitü Bilim Dalı : Kalam

Bu tez .../.../2010 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Enver GÜNAYDIN

28.04.2010

ÖNSÖZ

Şîa, siyâsî, dînî, ekonomik, kültürel ve psikolojik boyutlarıyla İslam Mezhepleri içerisinde mühim bir yere sahiptir. İçerisinde farklı dil ve ırkları barındıran ve dünyanın geniş sayılabilecek bir coğrafyasına yayılmış bulunan Şîiler, tarih boyunca Sünnîlerle çoğu zaman iletişim ve etkileşim içerisinde, bazen de çatışma durumunda olmuşlardır. Şîa içerisinde Ehl-i Sünnet'e yakın olan Zeydiyye ve Mûtedil İmâmiyye'nin yanı sıra, taşıdıkları inanç ve düşünceleriyle İslam'ın tasvip etmediği aşırılıklara yönelen gruplar da buluna gelmiştir. Bu çalışmada başlangıcından itibaren Şîa ve Gali fırkaların ortaya çıkışı, inanç ve düşüncelerini ve bu konuyla ilgili Eş'arî'nin görüşlerini ve tasnifini ortaya koymaya çalıştık.

Bu çalışmayı hazırlamamda bana yol gösteren hocam Doç. Dr. Ramazan Biçer'e, sıcak bir çalışma ortamı sunan İSAM Kütüphanesi mensuplarına ve tahsilimde maddi ve manevi desteğini esirgemeyen herkese teşekkürlerimi arz ederim.

Enver GÜNAYDIN

28.04.2010

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
TABLOLAR LİSTESİ.....	vi
ÖZET.....	vii
SUMMARY	viii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: İLGİLİ TERİMLER	4
1.1. Fırka Kavramı	4
1.2. Fırka-i Naciye.....	5
1.3. Fırkalara Ayrılmanın Sebepleri.....	5
1.4. Milel ve Nihal	7
1.5. Makalât.....	8
1.6. Makâlâtü'l-İslâmiyyîn.....	11
BÖLÜM 2: ŞİA VE ORTAYA ÇIKIŞI, ÇIKIŞI HAKKINDA NAZARİYELER	
SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI OLARAK ŞİA.....	13
2.1. Şîa'nın Sözlük Anlamı	13
2.2. Şîa'nın Terim Anlamı	13
2.3. Şîa'nın Ortaya Çıkışı.....	15
2.4. Şîilik Hareketinin Temeli Hakkında Nazariyeler.....	18
2.4.1. İran asıllıdır diyenler	18
2.4.2. Yahudi asıllı diyenler	20
2.4.3. Müşterek “Yahudi-Hıristiyan Asıl” Nazariyesi	21
2.4.4. Arap asıllıdır diyenler	21
BÖLÜM 3: EŞ'ARİ'YE GÖRE Şİİ GRUPLARIN SINIFLANDIRILMASI VE	
ÖNEMLİ GÖRÜŞLERİ.....	23
3.1. Eş'arî'nin Şîa İle İlgili Görüşü.....	23
3.2. Eş'arî'nin Şîa Tasnifi	24
3.3. Galiyye	25

Gulv, Gulât ve Galiyye Terimlerinin Anlamı	25
3.3.1. Gulv ve Gulât Kavramları	25
3.3.2. Galiyye Kavramı	25
3.3.3. Kur'an'da Gulv	25
3.3.4. Hadislerde Gulv Kelimesinin Kullanılışı	26
3.3.5. Galiyye'nin Terim Anlamları	27
3.3.6. Galiyye'nin Doğuş Sebepleri	29
3.3.7. İlk Gali Şahsiyetler	31
3.3.8. Kaynaklarda Galiye Olarak Nitelenen Fırkaların Tasnifi	32
3.3.9. Gali Fırkaların Genel Özellikleri	32
3.3.10. Eş'arî'nin Galiyye Tasnifi	34
3.3.10.1. Beyaniyye	34
3.3.10.2. Cenahiyye	34
3.3.10.3. Harbiyye	35
3.3.10.4. Muğiriyye	35
3.3.10.5. Mansuriyye	35
3.3.10.6. Hattabiyye	36
3.3.10.7. Muammeriyye	37
3.3.10.8. Bezîgiyye	37
3.3.10.9. Umeyriyye	37
3.3.10.10. Mufaddaliyye	38
3.3.10.11. Ruhu'l-Kuds'ün Hz. Peygamberde Olduğunu Söyleyenler	38
3.3.10.12. Hz. Ali'nin Allah Olduğunu İddia Edenler	39
3.3.10.13. Şurayîyye ve Nemîriyye	39
3.3.10.14. Sebeiyye	39
3.3.10.15. Mufavvıza	40
3.3.11. İmâmiyye	40
3.3.12. Râfıza	41
3.3.12.1. Kat'iyye	42
3.3.12.2. Keysâniyye	42
3.3.12.3. Üçüncü Fırka	42
3.3.12.4. Kerbiyye	43

3.3.12.5. Beşinci Fırka/Grup	43
3.3.12.6. Altıncı Fırka/Grup	44
3.3.12.7. Yedinci Fırka/Grup	44
3.3.12.8. Râvendiyye, Rîzâmiyye ve Ebû Müslimiyye.....	44
3.3.12.9. Harbiye.....	45
3.3.12.10. Beyâniyye.....	45
3.3.12.11. Onbirinci Fırka/Grup.....	45
3.3.12.12. Muğîriyye.....	45
3.3.12.13. Onüçüncü Fırka/Grup.....	46
3.3.12.14. Hüseyniyye ve Muhammediyye.....	46
3.3.12.15. Nâvûsiyye.....	47
3.3.12.16. İsmâliyye.....	47
3.3.12.17. Karâmîta.....	47
3.3.12.18. Mubârekiyye	47
3.3.12.19. Sumeytiyye.....	48
3.3.12.20. Ammâriyye/Eftahiyye ve Zurâriyye/Nemîriyye	48
3.3.12.21. Vâkıfa/Memtûra ve Mûsâiyye/Mufaddaliyye.....	48
3.3.12.22. Ahmed b. Musa'nın İmametini iddia Edenler	49
3.3.12.23. Muhammed b. el-Hasan'ın İmametini İddia Edenler	49
3.3.13. Zeydiyye.....	50
3.3.13.1. Cârûdiyye	52
3.3.13.2. Süleymaniyye.....	53
3.3.13.3. Betriyye (Butriyye)	53
3.3.13.4. Nu'aymiyye	54
3.3.13.5. Beşinci Fırka	54
3.3.13.6. Yakûbiyye	54

BÖLÜM 4: BAĞDADÎ, ŞEHRİSTANÎ VE NEVBAHTÎ'NİN ŞİA TASNİFİ ... 55

4.1. Bağdadi'nin Şîa Tasnifi.....	55
4.1.1. Ravâfız Fırkalar.....	55
4.1.2. Zeydiyye.....	55
4.1.3. Keysaniyye.....	56

4.1.4. İmâmiyye	56
4.1.5. Gulat.....	57
4.2. Şehristanî'nin Şîa Tasnifi.....	58
4.2.1. Keysaniye.....	58
4.2.2. Zeydiyye.....	59
4.2.3. İmâmiyye	59
4.2.4. Galiyye	59
4.2.5. İsmailiyye.....	60
4.3. Nevbahtî'nin Şîa Tasnifi	60
4.3.1. Zeydiyye.....	60
4.3.2. Caferiyye.....	60
4.3.3. Galiyye	60
SONUÇ.....	66
KAYNAKÇA	68
ÖZGEÇMİŞ.....	71

KISALTMALAR LİSTESİ

a.s.	: Aleyhi selam
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren, Çevirenler
DİA	: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Hz.	: Hazreti
Nşr	: Neşreden
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Ö	: Ölümü
Thk	: Tahkik eden
Vb	: Ve benzeri
Yay	: Yayınları, Yayınevi, Yayıncılık
YY	: Yüzyıl

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: İslam kelamı ve mezhepleri üzerinde çalışma yapan bilginlerin Şîflik ile ilgili yapmış oldukları tasnifi.....	64
---	----

Tezin Başlığı: Eş'arî'ye Göre Şîî Fırkalar	
Tezin Yazarı: Enver Günaydın	Danışman: Doc. Dr. Ramazan Biçer
Kabul Tarihi:	Sayfa Sayısı: VIII (ön kısım) + 71 (tez)
Ana Bilim Dalı: Temel İslami Bilimler	Bilim Dalı: Kelam
<p>Şîîliğin esasını, Peygamber (s.a.s) efendimizin vefatından sonra yerine geçecek halifenin Ehl-i Beyt'ten birisinin olması görüşü teşkil eder. Başlangıçta bir mesele olarak görülmeyen hilafet meselesi daha sonra alevlenip İslam toplumunu kuşatan büyük bir yangın haline gelmiştir. Bir takım gelişmeler sonucu Ali taraftarları anlamına gelen Şîatu Ali oluştu. Bunlar Hz. Ali'yi dost edinip onu Peygamberimizin diğer ashabından üstün saymışlardır. Şîa içerisinde bazıları ise Hz. Ali hakkında aşırı ileri gidip, aşırı fırkalar anlamında Gâliyye'yi oluşturmuşlardır.</p> <p>Çalışmamızda ele almaya çalıştığımız nokta klasik mezhepler tarihçilerinden Eş'arî'nin Şîa ve gulat hakkında ki görüşlerini ve bu konuda diğer mezhep tarihçileriyle arasındaki tasnif farkını ortaya koymak olarak nitelenebilir.</p> <p>Bu çerçevede yapılan çalışma sonucunda Eş'arî'nin Ehl-i Sünnete mensup olduğu halde diğer İslam mezhepleri hakkında tarafsız kalma ve ilmi zihniyetten ayrılmama prensibini edindiğini görmekle birlikte, genel olarak yorum yapmayan Eş'arî'nin imamet ile ilgili olarak Şîa'nın görüşlerine katılmadığını görebilmekteyiz.</p> <p>Bu noktada <i>Makâlât</i>'in da Eş'arî Şîa'yı kırk beş fırkaya ayırmış ancak bu fırkalar hakkında yorum yapmamıştır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Eş'arî, Şîa, Fırka	

Title of the Thesis: According Eş'arî Shia Parties**Author:** Enver Günaydın**Supervisor:** Assoc. Prof. Dr. Ramazan Biçer**Date:****Nu. of pages:**VIII (pre text)+71 (main body)**Department:**The Main İslamic Sciencef **Subfield:** İslamic Theology

The base of Shiism constitutes this opinion; the caliph who replaces Muhammad after his death must be some one from Ahl al-Bayt. At the beginning the caliphate matter hadn't been handled but later it has become a big fine surrounding Islam society.

As a result of some developments, Shiah of Ali, which means followers of Ali, has occurred. They've made friends with Hz. Ali and have regarded him as superior from the other Ashab of the Muhammad. Some body from the Shia has gone too for and has constituted Galiye/extreme which means excessive sect.

The main point of our studying is to bring up the difference of classification between the other sect historians and one of the classical sect historians, Eşari's opinions about Shia and extreme Shia.

In this frame as a result of this studying; although Eşari belongs to 'Ahl al-Sunnah', he has Principle of being neutral about other Islamic sects and devoting to scientific mentality, also we can sec that Eşari who, doesn't interpret in general, disagrees with the opinions of Shia about imamate.

At that point, in his book al-Maqalat , Eşari divides Shia in to forty five parties but doesn't comment on them.

Keywords: Eş'arî, Shia, Parties

GİRİŞ

Problem

Kelam ekolleri konusu, aynı zamanda İslam mezheplerinin de problemi halindedir. Mezhepler tarihi, tarihsel bağlamda İslam mezheplerini incelerken, kelam ilmi de söz konusu bu mezheplerin görüşleriyle ilgilenmektedir. Mezheplerin tarihsel süreçte aldıkları ivme, aynı zamanda görüşlerindeki değişimi de ortaya koymaktadır. Bu nedenle bir mezhepler tarihçisi, kelamı; bir kelamcı da mezhepler tarihini göz ardı edemez.

Mezhepler tarihi çalışmaları yapan klasik dönem bilginlerinin aynı zamanda kelam ilminde öncül kimseler olduğu görülmektedir. Zaten klasik dönemde disiplinler arası ciddi bir ayırım olmadığı için, dini ve özellikle inanç konuları, aynı örgü içerisinde işlenmekte idi. Bunun en bariz örneği, çalışma konusu olarak seçtiğimiz Eş'arî'dir. Yazar Ehl-i sünnet ekolünün iki öncüsünden birisidir. Eş'arîlik mezhebinin önderi olan müellif, daha çok kelam çalışmaları ve kelamî görüşleriyle ön plana çıkmıştır.

Konu tarihi bir atmosferde ele alınmış olsa da Eş'arî'nin mezheplerle ilgili kitabı, onun aynı zamanda mezheplere olan bakış açısını yansıtmaktadır. Yazar her ne kadar “ön yargılı ve tarafsız bir yaklaşımda bulunduğunu söylese de, yine kendi kelam kültürü doğrultusunda bir tasnif yaptığı görülmektedir.

Eş'arî'nin tasnifine göre, Şîa'nın önemli bir bölümü aşırı/gulat başlığı altında değerlendirilmektedir. Buradaki ‘aşırılık’ elbette teolojik bağlamda ve inanç konuları doğrultusunda işlenmiştir.

Kelam ekollerinin önemli bir kolunun kurucusu ve temsilcisi olan Eş'arî'nin, bir itikadî mezhep olan Şîa'yı değerlendirmesi, önemli görünmektedir. Bu husus aynı zamanda o çağların inanç düşünce boyutunun ortaya çıkması açısından da ayrı bir öneme sahiptir.

Araştırmanın Amaç ve Önemi

Eş'arîlik mezhebinin önderi olan Ebü'l-Hasen el-Eş'arî'nin, İslam düşüncesinin temel faktörlerinden olan, ortaya çıktığı andan itibaren varlığını sürdüren ve günümüze kadar ulaşan Şîilik anlayışını tasnif ve değerlendirmesi, önemli görünmektedir.

Aynı zamanda, önemli bir düşünce ekolü olan Şîlîğin ve Şîa düşüncesinin geçirmiş olduğu evreleri anlama açısından ayrı bir değere sahiptir.

Bu veriler doğrultusunda, İmam Eş'arî'nin kaleme almış olduğu ve İslam itikadî mezheplerin tasnif ve tanıtımıyla ilgili *Makâlâtü'l-İslamiyyîn* adlı çalışması, araştırmaya temel başvuru kitabı olarak alınmıştır. Zira Eş'arî'nin diğer çalışmaları, ağırlıklı olarak Kelam bilimine aittir.

Yazarın değerlendirmesi, isimlendirmesi ve tasnifi ile bir diğer önemli mezhepler tarihi çalışması olan Bağdadi'nin eseri ile yapılan karşılaştırmada, aralarındaki benzerlik veya farklılık konusu işlenmektedir. Bu ise, çalışmayı yazarın ilgilendiği konudaki yaklaşımının ortaya konulması açısından ayrı bir değere sahip kılmaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, İman Eş'arî'nin itikadî İslam mezhepleriyle ilgili *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn* adlı çalışması ekseninde oluşmaktadır. Eş'arî'nin diğer çalışmaları da dikkate alınmıştır. Ancak yazar, Şîilik ile ilgili görüş, tasnif ve tutumunu bu eserinde derlemiştir.

Buna göre çalışma, Eş'arî'nin Şîilik ile ilgili görüşleri ve Şîî mezhebine müteallik tasnifi ve değerlendirmesinden oluşmaktadır.

Yazarın yaklaşımı daha çok tarafsız ve muhakemeyi netice veren değerlendirmelerden uzak olması yanında, çağın imkânları ölçüsünde ulaşabildiği kaynaklar ve duyduğu sahih rivayetler doğrultusunda gerçekleşmiştir.

Bu nedenle yazarın bir mezhep veya mezhep mensubu hakkındaki yaklaşımları, bizim için de değerlendirme ölçütü olmuştur. Bu nedenle çalışma, İslamî itikadî mezhepler arasında Şîilik üzerinde olmuş, Mu'tezile, Haricilik gibi diğer itikadî mezhepler hakkında herhangi bir yaklaşımda bulunulmamıştır.

Eş'arî'nin birçok matbu eserlerine ulaşmamıza rağmen, *Makâlâtü'l-İslamiyyîn* dışındaki çalışmalarında konuyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlamadık. Kelam kitaplarında "imamet" bahsi münasebetiyle Şîa'nın görüşlerine değinmişse de, buralarda daha çok Ehl-i sünnet'in görüşlerini savunma amaçlı konuya yaklaşım sergilemiştir.

Araştırma Yöntemi

Araştırmamız iki temel üzerinde hareket etmektedir. Şîa mezhebi ile ilgili genel bilgi, birinci bölümü oluştururken, Eş'arî'nin Şîa'ya yaklaşımı, ikinci unsuru teşkil etmektedir.

Eş'arî kelim dünyasında iyi bilinen bir şahıs olması nedeniyle, onun hayatı, ilmi kişiliği, eserleri ve mezhebi ile ilgili bilgilere başvurmadık.

Şîa mezhebi de kelim ve mezhepler tarihi alanında bilinmesine rağmen, Eş'arî'nin yaklaşımının daha iyi anlaşılması için kısaca da olsa değinmek durumunda kaldık.

Bu doğrultuda Eş'arî'nin eserinin Makâlât olması nedeniyle, Makâlât ve benzer terimlerin ele alınması zorunlu görünüyordu. Bu bağlamda benzer konuların işlendiği milel ve nihâl kavramları, fırka terimi, mezhep kelimesi ve fırka-i Naciye olara nitelendirilen Ehl-i sünnet'in anlamları üzerinde durmaya çalıştık.

Şîa kelimesinin anlamı ve teknik terim olarak kullanılışı, Şifliğin ortaya çıkışı ve doğuşunda etkin olan nedenler gibi konular, yine giriş bağlamında ele alınan mevzular olmuştur.

Çalışmamızın ana omurgasını oluşturan Eş'arî'nin Şîa'yı tasnifinde onun yapmış olduğu sınıflandırma dikkate alınmış ve yaptığı yorumlar ifade edilmiştir. Biz kendi değerlendirmemizi sonuç bölümünde yapmayı uygun bulduk.

Eş'arî'nin Şîa'yı tasnifi ile Bağdadî'nin, Şehristanî'nin, Kummi ve Nevbahti'nin yapmış olduğu tasnif ortaya konulduktan sonra, burada bir değerlendirme yapılmıştır.

BÖLÜM 1: İLGİLİ TERİMLER

1.1. Fırka Kavramı

Fırka, sözlükte “Ayrılık, farklılık, değişme, bölünme, kopma, muhalif olma ve sapma” gibi anlamlara gelmektedir (Kutlu, 2008:30).

Teknik olarak, bir grup insan, diğer insanlardan ayrı müstakil bir cemaat anlamına gelen “fırka” kavramı Kelam ve Mezhepler Tarihi ilminde daha çok itikadî mezhepler için kullanılan bir terimdir. Bu manada fırka: müstakil bir mezhebin bağlılarına verilen bir isimdir (Özler, 1996:55).

Mezhep ise, gidecek yer, gidilen yol anlamına gelen Arapça bir kelimedir.

İstılahta mezhep; imam ve müctehid kabul edilen bir şahsın İslam’ın ana esasları olan Kur’an ve sünneti yorumlamaktan teşekkül eden itikadi veya fıkhi yol, diye tarif edilir (Topaloğlu, 1996:97).

Önemle belirtilmelidir ki, mezhep kurucusu kabul edilen imam, mezhebin sahibi telakki edilen müctehid hiçbir şekilde bir din ve şariat vaz edicisi veya tebliğcisi değildir. Çünkü dini vaz eden sadece Allah’tır, peygamber ise dinin mübelliği, yani tebliğ edicisidir. İşte Allah tarafından vaz’edilen ve peygamber tarafından tebliğ edilen İslam dininin gerek akaid, gerek fıkıh sahasında bazı meselelerin delilini bulmak, bu delillerden hüküm çıkarmak ve konuları anlayıp yorumlamakta çeşitli âlimler birbirinden farklı görüşler ortaya koymuşlardır ki işte bu görüşler mecmuasına mezhep denmektedir. (Topaloğlu, 1996:98).

İslam dininin itikadî ve ameli yani fikhî alandaki düşünce okulları diyebileceğimiz mezhepler, ister itikadî, ister ameli olsun, müştereken mezhep adıyla anılmakla birlikte Kelam ve Mezhepler Tarihi sahasında, mezhep deyimiyle, daha çok itikadî alanda vücut bulmuş topluluklar kastedilmektedir. İşte “fırka” kavramı bu anlamda “mezhep” karşılığında kullanılan terimlerden biridir ki çoğulu “fırak” tır (Özler, 1996:56).

Mezhepler tarihi’nde İslam düşünce ekollerini ele alan yazılı edebiyatı tanımlamak için “fırak” terimi kullanılmıştır. Bazı yazarlar, sadece İslam düşüncesin de siyasi ve itikadî gayelerle vücut bulmuş topluluklar ve görüşlerini yetmiş üç fırka tasnifiyle ele alan eserleri, değil kendisini İslam’la ilişkilendiren gruplar hakkında bilgi veren veya bunlara

ilaveten diğer dinler ve felsefi ekollere yer veren bütün eserlere “firak” adını vermiştir (Kutlu, 2008:30).

1.2. Fırka-i Naciye

mmetinin, yani İslam toplumunun yetmiş üç fırkaya ayrılacağını haber veren Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu sayı ile neyi kastettiğini anlamak önemli bir husustur. Konu üzerinde düşünen mütekellim ve mezhepler tarihçileri bu noktada epeyce zorlanmışlardır. Zira bu sayı gerçek bir rakamı ifade edebileceği gibi, aynı zamanda, Arap lisanına uygun olarak Kur’an-ı Kerim ve diğer bazı hadislerde görüldüğü üzere, kesretten, yani çokluktan kinaye anlamında da kullanılmış olabilir. Gerçi hadiste sayı tam olarak yetmiş değil de yetmiş ksur (bazen yetmiş iki, bazen yetmiş üç) olarak zikredilmiştir. Fakat bu, Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanlar arasında bir mukayesede bulunmak ve nispet tesis etmiş olmak için böyle kullanılmış olabilir (zler, 1996:65).

Hz. Peygamber’den (s.a.v.) bu konuda rivayet edilen hadislerin metinlerinde yer alan ifadeler muhtevaları itibariyle farklılık arz etmektedir. Bu rivayetlerin bir kısmında, ümmetin, sadece kaç fırkaya ayrılacağı belirtilmekle yetinilirken, diğer bir kısım rivayetlerde bu fırkalardan birisinin cennete, diğerlerinin nrda olacakları haber verilmektedir. Bu ikinci rivayetlerin bir kısmında cennette olacağı haber verilen fırkanın kimliğinden bahsedilmezken, diğer bir kısmında onun kimliğinden de bahsedilerek, o fırkanın “cemaat” ya da “Hz. Peygamber ve On’un ashabının üzerinde buldukları yol üzere olanlar” oldukları ifade edilmektedir. Onun için, sayıya ilave bir bilgi ve muhteva içeren, bu rivayetleri bu yönüyle iki kısımda mütalaa etmekte fayda vardır. Bir dördüncü rivayette vardır ki burada, ikinci kısımda yer alan rivayetlerin tam aksine, tüm fırkaların cennette, sadece bir fırkanın nrda olacağı haber verilmektedir.

1.3. Fırkalara Ayrılmanın Sebepleri

Ümmetin iftirakıyla ilgili olarak, Hz. Peygamber’in (s.a.v) verdiği haber aynen gerçekleşmiş ve İslam mmeti içerisinde bir takım fırkalar zuhur etmiştir. Bu tarihi bir vakiadır ve halen hükmünü icra etmektedir. Konu edindiğimiz hadislerinde Hz. Peygamber (s.a.v.) bu iftirakı sadece haber vermiş, onun sebeplerine işaret etmemiştir. Fakat şüphesiz bu iftirak kendiliğinden, sebepsiz olarak olmamıştır. Bunun dâhili ve harici birtakım sebepleri elbette vardır.

İslam Mezhepleri Tarihi alanında yazılan eserlerde ve günümüzde yapılan çeşitli araştırmalarda itikadî mezheplerin oluşmasına zemin hazırlayan sebepler üzerinde bir hayli durulmuştur.

İslam dininin getirdiği fikir ve vicdan hürriyeti, Kur'an-ı Kerim'in tefekküre, okuyup öğrenmeye verdiği ehemmiyetin yanında, insanların birbirinden farklı duygu, düşünce, karakter, zekâ ve anlayış seviyesinde oldukları gerçeği ile birlikte düşünülürse, Müslümanlar arasında değişik düşüncelerin doğuşunu ve sonuçta meydana gelen farklılıklar tabii karşılanacaktır (Topaloğlu, 1996:98).

Zira Kur'an ve hadis metinlerinden bir kısmı üslup ve muhteva bakımından kolay anlaşılır, açık naslar iken, bazıları gerek ifade tarzı, gerek konu itibariyle muğlâklık taşımakta, bu sebeple asıl maksad ve mananın neden ibaret olduğu net bir şekilde bilinmemektedir.

Çoğunlukla ulûhiyet meselesi ve sem'iyat dediğimiz, görünmeyen ahiret âlemiyle ilgili metinlerin, tabii olarak, farklı şekillerde anlaşılması fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Müslümanlar arasında, özellikle ilk devirlerde meydana gelen siyasi sürtüşmeler ve neticesinde ortaya çıkan iç savaşlar da dikkate alındığında, İslam ümmetinin içinde, dâhili sebeplerden kaynaklanan, fırkaların zuhurunu anlamak mümkün olacaktır.

İslam tarihinde, fırkaların oluşmasına zemin hazırlayan, bu dâhili sebeplerin yanında; İslam dünyasında başlatılan çeşitli tercüme faaliyetleri sonucunda bir takım yeni anlayışların tartışma konusu yapılması da, Müslümanların fırkalara bölünmesinin, dâhili-harici, bir sebebi olmuştur. Müslümanların fetihler yolu ile çeşitli kültürlerle mensup milletlerle karşılaşmasını da harici sebepler arasında saymak gerekir.

Şu halde itikadî İslam mezheplerinin ortaya çıkışına sebep olan amilleri ana maddeler halinde şöylece sıralamak mümkündür:

- a) İslam'ın insana tanıdığı düşünce ve vicdan hürriyeti sonucunda, nasları anlama ve yorumlamada farklı metodların kullanılması.
- b) özellikle ilk devirlerde, daha çok hilafet meselesi ile ilgili siyasi tartışmalar.
- c) Müslümanlar arasında meydana gelen iç savaşlar.

- d) Müslümanların, fetihler veya başka yollarla, farklı kültürlere mensup milletlerle münasebet kurmaları.
- e) Naslardan dini hükümler çıkarma zarureti yanında, nasların üslup ve muhtevası ile ilgili çeşitli meseleler.
- f) Tercüme hareketleri sonucunda felsefenin İslam dünyasına yayılması (Özler, 1996:59).

1.4. Milel ve Nihal

Milel kelimesi Arapça'da millet (din ve şeriat), Nihal de nihle'nin (din, dini zümre, mezhep) çoğuludur. Millet kelimesi Kur'an-ı Kerim'de on beş yerde geçmekte ve sadece tebliğ eden peygambere nisbetle "din" anlamında kullanılmaktadır. Bu kullanımların üçünde putperest dinleri, birinde Yahudilerin ve Hıristiyanların dini, ikisinde önceki peygamberlerin dini, sekizinde Hz İbrahim'in dini konu edilmekte, onun tebliğ ettiği dinini tek gerçek tevhid dini ve Allah'a teslimiyet olduğu belirtilmektedir (Harman, 2005,XXX,57).

Arapçada millet kelimesi "din" anlamında olmasına ve onun yerine kullanılmasına rağmen, her iki kelime arasında fark olduğu belirtilmektedir. Din şahsi itaat ve inançtan doğmaktadır, dolayısıyla her ferдин kendi dini davranışdır. Millet ise dinin toplumsal ve kurumsal boyutudur. Şahsi itaat ve inançların şekillenmesi ve gelişmesi millet kavramını oluşturmaktadır. Millet, dini bir toplum birliği meydana getiren ve o toplumdaki sosyal hayatın temelini teşkil eden inançlar ve törenler sistemidir. Şehristanî de, millet kelimesinin toplumsal yönüne vurgu yaparak onu "belirli kurallara tabi sosyal birlik, bir dine mensup olanlar topluluğu" açıklamaktadır. Kur'an'da Hz. İbrahim'in "iyilik örneği ve önderi" anlamında bir ümmet olduğu belirtildiğinden, onun dininden de millet diye bahsedilmekte, ancak klasik dönemde bu kelimeye daha çok "din ve şeriat" manası verilmektedir.

Nihal kelimesini farklı anlamda kullanan Şehristanî'dir. Eserine *el-Milel ve'n Nihal* adını veren Şehristanî bu iki kavrama özel bir anlam yüklemektedir. İnanç noktasından insanlığı "Erbabu'd diyanet ve'l-milel" ve "Ehlü'l-ehvai ve'n-nihal" diye ikiye ayıran Şehristanî, 'diyanat' kelimesiyle birlikte kullandığı 'Nihal' ile de batıl inançları kastetmektedir.

Bu yüzden *el-Milel ve'n-Nihal* başlıklı olan eserler, yalnızca İslam fırkalarını değil, aynı zamanda diğer dinler ve mezheplerini de ihtiva eder. Bu da bir zarureten doğmuştur; çünkü artık çeşitli din ve mezheplere mensup insanların da yaşamakta olduğu İslam İmparatorluğu'nda Müslümanların, hâkimiyetleri altında bulundurdıkları veya komşu oldukları zümrelerin inanışlarını tanıtmak hakları idi. Ayrıca İslam fırkaları arasında bazıları vardı ki; görüşlerinde eski inanışlardan etkilenmiş ve İslam inancı dışında olan bir takım fikirleri benimsemişlerdi. Bu görüş ve fikirlerin kaynağını göstermek için çeşitli din ve mezheplerin görüşlerini aksettirmek gerekli idi. İşte bu neviden eserler, böyle bir ihtiyaca cevap veriyordu.

Öte yandan, bu eserlerin yazılışındaki en mühim âmillerden biri ve belki de en önde geleni, Ehl-i Sünnet'in İslam'ı savunma vazifesini yüklenmiş olması idi. Bunların öncül vazifesi, Resûlullah'dan miras kalan Kur'ân ve Hadise, siyasi, içtimâî veya yabancı kültürler istikametinde veya alışılmışın dışında ele alan tefsir ve tevillerin nüfuzundan kurtarmaktı (Bağdadi, 1991:XVIII).

Başka bir ifade ile diğer din ve mezheplerin Kur'ân-ı Kerîm'in tanıdığı geniş fikir hürriyetinden azami istifade ile İslam'ın inanç esaslarını saptırmak veya en azından yeni bir takım ilavelerle tanınmaz hale sokmak, ya da İslam inanç çemberini zorlayacak derecede te'vîle başvurmak yolunda giriştikleri faaliyet karşısında, Kur'an ve Sünnet'i korumak vazifesi, Sünnet ve Cemaât Ehli'ne düşmüştü. Ehl-i Sünnet de sırf kendi karşısındaki fırkaları ve dinleri tenkîd ve reddetmek, İslam'ı savunmak gayesiyle bu neviden eserleri kaleme almıştı.

Milel ve Nihal şeklindeki adlandırma, özellikle IV. Yüzyıldan bu yana sadece bir bölüm adı olarak değil aynı zamanda kitap adı olarak da kullanılmaktadır. Bu isim muhtemelen ilk defa, Harizmi'nin *Mefatihul-ulum* adlı eserinin bir bölümünün adı olarak geçmekte (Harman, 2005,XXX:58).

1.5. Makalât

Hicretin daha birinci yüzyılından itibaren başlayan bir takım siyâsî ve itikâdî tartışmalar üzerine, muhtelif fırkalara mensup şahısların kendi görüşlerinden birini veya bir kaçını açıklayan sözleri, oldukça kısa idi.

Bu sözlerden her biri, şu veya bu fırkanın yürüdüğü yol ile uyuşan bir görüşe işaret eden belli bir meseleyi bir “makale” çerçevesi içinde ele alıyordu.

Ehl-i Sünnet’in dışındaki mezhep mensuplarınca yazılan bu küçük eserlere, bu sebepten, “Makale” (çoğulu: Makalât); bu eserleri koyanlara da “Ashâbu’l-Makalât” deniyordu. Müslümanların büyük çoğunluğunun itikâdî bakımından, Hz. Peygamber’den sonra ortaya koydukları ve müdafaaya ihtiyaç duydukları yeni görüş veya “makale”leri yoktu. Hâlbuki Müslümanların diğer kısmını teşkil eden “Ashâbu’l-Makalât”, özellikle Hz. Osman’ın şehid edilmişinden sonra ve ilk Emevî halifeleri devrinde cereyan eden bazı tatsız ve yakışsız olaylar üzerine, Kur’an-ı Kerîm ve hadîs-i Nebevînin hukuk, siyâset ve itikâda müteallik meselelerini tatbik ve anlayış noktasından yeni ve farklı görüşleri sürmek durumunda kalmışlardı. Bu sebepten, başlangıcından itibaren bu “Makâlât” sahiplerinin, henüz o zamanlar bir “fırka” olarak teşekkül etmemiş olmasına rağmen, Ehl-i Sünnet’e karşı muâriz ve muhâlif bir tavırları olmuştur. Bu durumda Ehl-i Sünnet’in de, ortaya atılan her yeni görüşe, her yeni ayrılığa ve her yeni tefsire bakışı, bunların bid’atler olduğu ve bu işleri yapanların da dalâlete düştüğü şeklinde tezâhür etmiştir.

“Makâlât” nevinden bazı eserler, muhtemelen parça parça veya küçük oluşlarından dolayı, ya da savaşlar, yangınlar, istilâlar veya Emevîler devrindeki siyâsî baskının doğurduğu “gizlilik” endişesinden ötürü, maalesef, zamanımıza kadar ulaşamamıştır. Nitekim İbnu’n- Nedîm (385/995), muhtelif fırkaların ve bu arada Havâric’in çeşitli kollarına ait birçok eserin adlarını ve yazarlarını bildiriyorsa da, “Bu eserler bize ulaşamamıştır” dedikten sonra, sebep olarak kitaplarının gizli tutulduğunu söylemektedir (Bağdadi, 1991:XIV).

Burada, kaynaklar bilgisine kuşbakışı bir nazar atfetmek herhalde isabetli olacaktır. Kaynaklarca, eserlerinin bize kadar ulaşamadığı bildirilen ilk ”Makalât” sahiplerinden bir kısmı şunlardır:

- 1) el-Yemân b. Rıbâb, Eseri: “Kitâbu’l-Makalât”tır. Hâricilerin meşhur musanniflerindedir.
- 2) Âmiru’l-Hanefî Necdî b. Uveymir (69/688), Havâric’in Necdiyye fırkasının reisidir. Hâricilerin makaleleri hakkında münferid bir “Makale”si vardır.

3) Muhammed b. Keysam, Kerramiyye'dendir. "Makale"si vardır.

4) El-Ka'bî Ebû'l-Kasım Abdullah b.Ahmed b. Mahmud el-Belhî (319/931), "Kitâbu'l-Makâlât"ı vardır. Mu'tezile'nin ileri gelenlerindedir.

5) Ebû Ali el-Hüseyin b. Ali b. Yezid el-Kerâbisi (245/859), "Makâlât"ı vardır. Cebriyye'dendir. Hadîs ve fıkıhta ârifdir.

6) Muhammed b. Şeddâd Zurkan, "Kitabu'l-Makâlât"ı vardır. Mu'tezile'den ve en-Nazzâm'ın ashabındandır.

7) Ebû İsa Muhammed b.Harûn el-Verrâk (247/861), "Makâlât"ı vardır. Mu'tezile mütekellimlerindedir.

Bilebildiğimiz kadarıyla, "el-Makâlât" denen bu eserlerin yazarlarının hepsi de Ehl-i Sünnet'in dışındadır. Bu eserlerdeki görüşler de, yazarlar mensup oldukları fırkaların kendi inanışlarını dile getirmektedir. Bunun böyle olduğunu, ilk devir Sünnî Mezhepler Tarihçilerinin bu eserlerden yaptıkları nakillerden kolaylıkla takip edebiliyoruz. Mamafih Ehl-i Sünnet'e mensup olanlar da "Makâlât" kitapları yazmışlardır. Onların bu husustaki gayeleri Ehl-i Sünnet'in dışındaki fırkaların "Makâlât" kitaplarında ele alınıp savunulan görüşlerini açıklamaktı. Onların bu konulardaki görüşlerini ortaya koymaları, bir bakıma yeni inançlarını dile getirmek demektir. Bunun içindir ki, onlar da bu neviden eserlerinde "Makâlât" başlığını korudular (Bağdadi, 1991:XV)

Nitekim Ebû'l-Hasan el-Eş'ârî (324/936), bu konuda kaleme aldığı meşhur eserine, içinde Ehl-i Sünnet'e muhalefet eden İslâm fırkalarının makalelerinden ve ihtilaflarından söz ettiği için, "Makâlât'u'l-İslamiyyîn ve'htilafu'l-Musallîn" adını vermiştir. Aslında el-Eş'ârî'nin bu eseri, "Makâlât" kitapları için koyduğumuz ölçüyü zorlayan ve hatta dışına çıkan bir mahiyet arz etmekle beraber, burada yalnızca başlığı sebebiyle durulmuş olup, ileride tekrar temas edilerek esas hüviyeti gösterilecektir.

Yine İmam el-Eş'ârî, başka bir kitabına da "Cumelu'l-Makâlât" adını vermiş ve bu eserinde "mülhidlerin makâleleri ile sözlerini" toplamıştır. Öte yandan Ehl-i Sünnet'in büyük imamlarından biri olan Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâturidî (333/944) de, bu konuda bir kitap yazmış ve buna "Kitâbu'l-Makâlât" adını vermiştir. "Makâlât" başlığı ile kitap yazan ve içinde makalelerle beraber fırkaları da

anlatan bir isim Şif âlimlerinden Sa'd b. Abdullah Ebû Halef el-Eş'arî el-Kummî (310/913)'dir. Eserinin adı, "Kitâbu'l-Makâlât ve'l-Fırak"dır.

Ayrıca "Makale" veya "Makalât" başlığı, İslâm medeniyetindeki tercüme döneminde, Arapçaya çevrilen kitaplar veya bu kitapların bölümlerinden birine konmaya başlanmıştı. Böylece "Makale" veya "Makalât" kelimeleri, ya Ehl-i Sünnet'in yoluna aykırı düşen konular, görüşler veya fırkalar hakkında, ya da İslam'a dışarıdan giren ilimlere mahsus kötüleyici bir unvan olarak kullanılmıştır. Nitekim "Makalâtü'l-Fırak" ilmi, Ehl-i Sünnet arasında, "İlâhî akîdelere müteallik bâtil mezhepleri kaydetmekten bahseden bir ilimdir" şeklinde tarif ve tavsif edilmiştir (Bağdadi, 1991:XIII).

Mezhep ileri gelenlerinin ve mensuplarının görüşlerini aksettiren "Makalât" nevinden eserler, muhtelif sebeplerle zamanımıza ulaşamadığına göre, mezheplerin görüşlerini ve hususiyetlerini tespit edebilmek için fırkaların doğuşlarından çok sonra ve en erken üçüncü ve dördüncü hicrî yüzyıllar ile daha sonraki dönemlerde kaleme alınmış eserlerle yetinmek zorunda kalıyoruz. Bu yol, Ebû'l Hasan el-Eş'arî'nin de işaret etmiş olduğu gibi, insanı yanıltabilecek, yanlış düşürebilecek bir yoldur; çünkü muhaliflerine karşı insafli olamayan ve bazen doğruyu aksettirmeyen, muhaliflerinin görüşlerini naklederken ilâveler veya eksiltmeler yapan bir yazarın, hükümlerinde ve rivayetlerindeki tarafsızlığı, daima şüphe götürebilecek ve tartışılacaktır.

1.6. Makâlâtü'l-İslâmiyyîn

Makâlât sahasının en önemli ve meşhur eserlerinden biri de, Ebû'l-Hasan Ali b. İsmâil el-Eş'arî (324/936)'nin yukarıda sözü edilen "Kitâbu Makalât'il-İslamiyyîn ve'htilâfi'l-Musallîn" adlı eseridir.

Kitabın Eş'arî'ye ait olduğu hususunda ittifak bulunmakla birlikte müellifin Mu'tezile döneminde mi, Mu'tezile den ayrıldıktan sonra mı kaleme alındığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Eserde Eş'arî'nin Mu'tezile'nin karşıtı olarak 'ehl-i hakk'a ait bazı görüşleri tasvipkar bir üslupla ifade etmesi, bunun yanında takipçileri tarafından ehl-i hakkın Eş'arîler için kullanılması, ayrıca Mu'tezile kelamcılarının muhalefetini hissettirmesi ve hocası Ebu Ali el-Cubbai ile olan bir tartışmasından söz etmesi kitabın mu'tezile'den dönüş yapıldıktan sonra yazıldığı yolundaki kanaati desteklemektedir. Daha da önemlisi Eş'arî, Makâlât'ın birinci bölümünün sonlarında ashab-ı hadis ve Ehl-

i sünnet'in temel görüşlerini sıraladıktan sonra ‘‘onlara nisbet ettiğimiz bütün görüşleri kendimize de nisbet eder ve benimseriz’’ demek suretiyle kitabın telif devresini açıklığa kavuşturmuştur (Onat, 2003,XXVIII,406).

Bu büyük eseri, iki kısım halinde incelemek mümkündür. Kitabın yarısını oluşturan birinci bölümde Hz. Peygamber'in vefatından sonra hilafet konusunda ortaya çıkan anlaşmazlıklara, Sıffin Savaşı'na ve Hâricilerin zuhuruna kısaca temas edilir. Ardından genel konular denebilecek bölüm gelir. Eş'arî burada Müslümanların ayrıldığı mezhepleri on grup halinde şöylece sıralar: Şîa, Havâric, Murcie, Mu'tezile, Mücessime, Cehmiyye, Dırrariyye, Neccâriyye, Bekriye, büyük kitleyi oluşturan Ashâbu'l-Hadîs ve Küllabiyye. Daha sonra her mezhep ele alınarak kendi içinde gruplara, gruplar da varsa tali kollara bölünür.

Birinci bölümün ikinci yarısının çoğunda, bilhassa Mu'tezile'nin dinî ve felsefî inanışlarını incelenmektedir.

İkinci bölümde ise, kelim problemleri üzerinde durulmaktadır. Burada insanların, Allah'ın isimleri ve sıfatları hakkındaki ihtilafları ile fırkaların Kur'an hakkındaki görüşleri üzerinde durulmaktadır. Eş'arî, eserinin mukaddimesinde de söylediği gibi, fırkaların görüşlerini tamamen tarafsız bir şekilde ortaya koymaya çalışmış ve onları tenkit veya redde girişmemiş; kendi görüşünü belirtmekten de kaçınmıştır. Ne var ki, Ehl-i Hadîs'in inanışını anlattıktan sonra, kendisinin de bu inancı kabul ettiğini söylemekle iktifa etmiştir. Bu vasfıyla Eş'arî, Ehl-i Sünnet'e mensup olduğu halde, mezhepler hakkında en tarafsız kalan ve ilmî zihniyetten ayrılmayan ilk ve başlıca bilgindir.

BÖLÜM 2: ŞİA VE ORTAYA ÇIKIŞI, ÇIKIŞI HAKKINDA NAZARİYELER SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI OLARAK ŞİA

2.1. Şîa'nın Sözlük Anlamı

‘‘Şî’atü’r-racül’’ (Bir adamın Şîası) onun taraftarları, yardımcıları manasındadır. Bir konuda bir araya gelen taraftarlar demektir.

Bir toplulukta aynı mesele etrafında teşekkül eden gruplara ‘‘Şîalar’’ denir.

eş-Şîa, aynı görüş üzerinde ittifak etmemiş bir topluluğun içinde, muhtelif kişilerin görüşleri etrafında oluşan gruplardan her birine verilen isimdir.

Şîa, esas itibariyle, halk içinde başlı başına bir gruptur. Bir kişiye yardımcı olan ve onun etrafında hizipleşenler o kişinin Şîa’sıdır (Abdülhamid, 1994:13).

2.2. Şîa'nın Terim Anlamı

Bu isim, çoğunlukla, Hz. Ali’ye ve Ehl-i beytine tabi olanlar için kullanılmış ve hatta onlar için özel isim haline gelmiştir. ‘‘Fılan, Şîadandır’’ dediği zaman, o kişinin Şîa mezhebinden olduğu anlaşılır. Kelimenin kökü, boyun eğmek, tabi olmak anlamındaki müşayaattan gelir.

İmammiye Şîflerinden Müfid der ki: ‘‘Şîalaşma dilde, bir öndere onu veli tanıyarak halisane dini bağlarla tabi olmaktır. Allah (c.c.) şöyle buyuruyor: Kendi Şîasından olan biri düşmanına karşı ondan yardım istedi (el- Kasas, 15) Bu ifade ile Cenab-ı Hak velayet (dostca taraftarlık) ile düşmanlık hususunda iki kişiyi ayrı tutmuş ve bu kelamda, sözün açık ifadesi ile, taraflardan birine karşı velayeti teşeyyuun gereği olarak ortaya koymuştur’’.

eş-Şîa şeklinde lam-ı tarif eklenirse, şüphesiz bu, emirul mü’minin Hz. Ali’ye velayet tarikiyle bağlanan, onun Resulullah’tan sonra fasılasız halifelğine inanan, hilafet makamında onun önüne geçenlerin imametini tanımayan, itikatta onu kendinden önce başka hiçbir halifeye tabi olmayan müstakil bir önder kabul eden kimselere tahsis için kullanılmış olur (Abdülhamid, 1994:14).

Her ne kadar kelimenin kökü dilde, nitelediğimiz tarzda tabiler manasına gelse de Şîa ismi, bu itibarla zikredilen fırka için özel isim olur.

İmam Ebu'l Hasan el Eş'arî Şîadan şöyle bahsetmiştir:

“Onlara Şîa denmiştir. Çünkü onlar Hz. Ali'ye tabi olmuşlar ve onu Rasulullah'ın ashabına takdim etmişlerdir”.

İbn Hazm, teşeyyu terimini şu ifadeyle tarif etmiştir: “Şîa ile şu konularda görüş birliğine varan herkes, Müslümanların ihtilaf ettikleri başka konularda bunlara uymasa bile, Şîidir: Hz Ali (r.a) Rasulullah'dan (s.a) sonra insanların en üstünüdür; kendisi ve sonra da çocukları halifelğe en layık kişilerdir. Zikrettiğimiz bu iki hususta başka türlü inanca sahip olanlar Şîi değillerdir”.

Bu konuda Müfid benzer görüş ortaya koyar ve şöyle der: “Şîa ismi emirülmü'minin Hz Ali'nin halifeliğini, yukarıda da arz edilen çerçeve içinde kabul edenlere uygun düşer. Hatta Şîa'nın içinde birçoklarının inkâr ettiği, benimsemediği bazı inançlara sahip olsalar bile” (Müfid, 1992:6).

Şehristanî konuyla ilgili şunları söyler:

“Onlar özellikle Hz Ali'ye tabi olarak etrafında toplananlar olup onun hilafetinin, gizli veya açık, nass ve vasiyet ile sabit olduğuna kail olanlardır. Onlar İmametın Hz Ali'nin çocukları dışına çıkamayacağına, çıksa bile bunun ancak ya zulmen ve yahut da takiiye sebebiyle olabileceğine inanmışlardır.” (eş-Şehristanî, 2008:135) Şîa'ya göre imamet, toplumun menfaat ve maslahatına dayanan, bu sebeple ümmetin iradesine bırakılmış bir husus değildir. Bundan dolayı, ümmetin fertlerinin aralarında seçip iş başına getirdikleri kimse imam olamaz. İmamet usulle ilgili bir konudur, dinin rüknüdür, hiçbir peygamberin bundan gaflet etmesi veya ihmali söz konusu olmadığı gibi, bu hususu umuma havale etmesi yahut hali üzere bırakması da caiz değildir (eş-Şehristanî, 2008:135).

Kur'an'ı Kerim ve hadislerde yer alan Sia kelimesi sözlük anlamına uygun gelecek şekilde kullanılmıştır. Ayrıca “Şîa”, bir fırka olarak zuhuruna kadar “tarafar” anlamında olmak üzere Arap dilinde kullanılmış bir kelimedir. Özellikle Hz. Osman'ın hilâfetinin ikinci dönemi ile Hz. Ali'nin hilâfeti sırasında Müslümanlar arasında görüş

ayrılıklarının ortaya çıkması üzerine muhtelif zümreleri ifade etmek için, meselâ Sîatu Ali, Sîatu Osman ve Sîatu Muâviye gibi tabirler kullanılmış ancak bundan bir mezhebî oluşum kastedilmemiştir. Kelimenin bu anlam çerçevesindeki kullanımı Hz. Hüseyin'in 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde Kerbelâ'da şehit edilmesini müteakip dönemlere kadar devam etmiştir. Bununla birlikte müstakil bir fırka anlamında olmamakla beraber, Sia kelimesine "Hz.Ali'ye ve Ehl-i Beytine uyanlar ve onlara taraftar olup yardım edenler" anlamının ilk olarak Ebû Mıhnef'in bir sözünde yüklendiğine tanık olunmaktadır. Şîî âlimlere göre Şîîliğin ilk tohumları bizzat Hz. Peygamber tarafından atılmıştır. İslam Ansiklopedisindeki "Sia" maddesini yazan müstesrik R. Strothmann'a göre de ilk siyasi Şîa, Hz. Peygamberin vefatından hemen sonra zuhur etmiştir (Strothmann, 1979,XI:512).

Şîîlik bir ıstılah olarak esas itibariyle, Hz Ali ve zürriyetlerinin halifeliğe en layık insanlar olduğuna inanmak; Ali'nin Ebu Bekir, Ömer ve Osman'a (r.a.) nazaran buna daha fazla hakkı olduğunu kabul etmek; her halifenin kendinden sonra gelecek kimseyi belli ettiği gibi, Rasulullah'ın da kendisinden sonra onu halifeliğe geçecek şahıs gösterdiğine kail olmaktır.

2.3. Şîa'nın Ortaya Çıkışı

İslam da Şîîliğin ortaya çıkışı noktasında farklı görüşler ortaya koyulmuştur. Bu konudaki görüşleri aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür.

1. Bir kısım tarihçiler Şîîliğin Rasulullah (s.a.) döneminde ortaya çıktığı görüşündedirler.

Amili der ki: "Ali (r.a.)'ın üstünlüğünü kabul etmek ve onun dostça taraftarı olmak (ki bu Şîîliğin esasıdır) daha Resulullah'ın zamanında mevcuttu." (Abdülhamid, 1994:17).

2. İkinci gruptakiler, Şîîlik Resulullah'ın vefatını takiben ortaya çıkmıştır; devlet ve din reisliğinde ona kimin halef olacağı konusundaki ihtilafın bir neticesidir, görüşündedirler.

Ahmed Emin der ki: "Rasulullah (s.a.) vefat ettikten sonra bir kısım halk, "peygambere halef olmaya en layık olan yine onun Ehl-i beytidir" görüşünü ortaya attıkları zaman bu, Şîanın ilk nüvesi olmuştur." (Abdülhamid, 1994:17).

3. Diğer bir grup tarihçi ise Şîlik, Hz. Osman zamanındaki fitne hareketiyle birlikte ortaya çıkmıştır, görüşündedirler. Bu görüşe katılanlardan Alman müsteşriki Julius Welhausen şöyle demektedir: ‘‘Hz. Osman’ın öldürülmesiyle Müslümanlar Ali grubu, Muaviye grubu olarak iki gruba bölünmüşlerdir.’’ (Abdülhamid, 1994:17).

4. İbn Nedim’in kavlından anlaşıldığına göre siyasi bir hareket olarak Şîlik. Hz Ali’nin Talha, Zübeyir ve Aişe (r.a.) ile mücadele için çıkışından pek az sonra zuhur etmiştir. İbn Nedim der ki: ‘‘Talha ve Zübeyir Hz. Ali’ye muhalefet edip de Osman b. Affan’ın kanını talep etmediği gerekçesiyle ona sırt çevirdikleri zaman, Ali bu ikisinin, Allah’ın emrine dönmelerini sağlamak için mücadeleye karar vermişti. İşte bu sıralarda Ali’ye tabi olanlara Şîa dendi. Çünkü Ali bunlara benim Şîam (tarafdarlarım) deyip duruyordu. Onları ‘‘ seçilmiş kişiler’’ diye isimlendirmişti.

5. Taha Hüseyin de şu görüşü ortaya koyuyor: ‘‘ Şîa hizbi Ali’nin öldürülmesinden sonra zuhur etmiştir.’’ Şîa lafzının ‘‘Hakem’’ tayininde hem Şamlılar hem de Iraklılar için müştereken kullanılmış olmasını, bu görüşe delil olarak ileri sürmektedir (Abdülhamid, 1994:18).

6. Şeybi Şîa ıstılahının, üzerinde inceleme yaptığımız Müslümanlar kitlesine delalet etmesi ve diğerleri hariç sırf bunlar için kullanılması, 61 H senesinde ortaya çıkan ve 65 H senesinde bozgunla sonuçlanan ‘‘tevvabin hareketi’’ ile başlamıştır, demekte ve daha önceki görüşleri şu sözleriyle özetlemektedir: ‘‘ Şîlik, İslam içinde bir kitleleşme hareketidir ki ilk kıpırdanışları daha Hz. Peygamber zamanında su yüzüne çıkmış, Osman’ın katlinden sonra siyasi temayülleri belirginleşmiş ve Hüseyin’in öldürülmesinden sonra da Şîa ismi sadece onlara delalet eden bir ıstılah haline gelmiştir (Abdülhamid, 1994:19).

7. İrfan Abdülhamid’ in görüşü: siyasi ve fikri bir yapı olarak Şîlik, halifelik konusunda ‘‘nas ve tayin’’ nazariyesine itikadla birlikte ortaya çıkmıştır. Bu nazariye o mezhebe öyle bir özellik kazandırmıştır ki bununla Şîa diğer mezhep ve temayüllerden ayrılır.

Abdülhamid böylece, Şîiliğin temelde bu nazariye ile bağlantılı olduğunu ve hala da bu bağın devam ettiğini kabul ediyor. ‘‘Bu nazariyeye meyleden ve inanç haline getiren bir kişi Şîanın çoğunlukla benimsemediği ve terk ettiği birtakım şeylere de inanmış bile olsa yine Şîî olarak nitelendirilir. O kişi bu nazariyeye dini bir itikat şeklinde

bağlanmamışsa, Şifliğin diğler bütün özelliklerini nefsinde toplasa da onu Şif olarak vasıflandırmak uygun değildir. Şifliğe, ‘nas ve tayin’ nazariyesine inanmanın eşdeğerli bir ıstılahı olarak baktığımız zaman, bu hareketin imamet ve siyaset meselesinde bir mezhep olarak dini ve fikri sahada ortaya çıkışı, birinci hicri asrın sonlarına kadar gecikmiştir demektir.’ (Abdülhamid, 1994:19).

Sonuç itibariyle Şifliğin esasını Hz. Peygamberin (s.a.) vafatından sonra yerine geçecek halifenin Ehl-i Beyt’ten birisinin olması görüşü teşkil eder. Gerçekte Hz. Peygamberin (s.a.) vefatında Ehl-i Beyt’ten halife olabilecek iki kişi vardı. Hz. Abbas ve Hz. Ali (r.a.) fakat bu iki büyük sahabi Hz. Peygamberin yerine halife olmamışlardır. Zaten bunlardan Hz. Ali lehine de büyük bir faaliyet gösterilmemiştir. Hilafet meselesi, Müslümanların reyine bırakılmıştır. Bunun için Medineli Ensar kendi arasından Mekkeli Muhacirin de kendi aralarından birinin halife olmasını teklif etmişlerdir. Neticede Hz. Ebu Bekir seçimle halifelik makamına getirilmiştir. Hz. Ali’nin halife olması gerektiğine dair ne Kur’an’da ne de Hadis’te kesin bir nass mevcut değildir. Tarihen de Hz. Ali’den bu hususta kati bir nakil yazılmamıştır. Aksine O Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman’a biat etmiştir. Eğer Hz. Ali’ye düşen bir hak var olmuş olsaydı, O hakkını arardı. Yoksa hakkını aramayan bir Müslüman durumuna düşerdi.

Ali b. Ebi Talib’in sağlığında hilafetin nass ve tayinle onun hakkı olduğuna inanan bir grubun varlığından söz etmek pek mümkün değildir. Çünkü, Hz. Ali’nin kendi ifadesiyle Ebu Bekir, Ömer ve Osman’a bey’at edenler, ona da bey’at etmişlerdir. Muhtelif kaynaklarda, Osman veya Ali döneminde var olduğu söylenen ve İbn Sebe’ye atfedilen ‘‘Vesayet’’ ve ‘‘Recat’’ fikri de, hicri birinci asrın sonlarına doğru, mevalinin devreye girmesinden sonra, ortaya çıkan fikirler cümlesindedir. Diğler taraftan Sıffın savaşı sonrası, vuku bulan Hakem Olayı’nda Ali’nin hilafetinin tartışma konusu edilmesi de, imamet konusunda nass ve vasiyetin olmadığına açık bir delilidir. Ali’nin ölüm döşeginde iken, ‘‘Senden sonra Hasan’a bey’at edelim mi’’ şeklindeki soruyu, ‘‘Siz bilirsiniz’’ tarzında cevaplandırması; Hasan’ın hilafeti Muaviye’ye devretmesi, imametle ilgili nass veya tayinden bahsetmenin pek imkan dahilinde olmadığını göstermektedir (Onat, 1993:139).

Başlangıçta bir mesele olarak görülmeyen hilafet meselesi daha sonra alevlenip İslam toplumunu kuşatan büyük bir yangın haline geldi. Bir takım gelişmeler sonucu Ali taraftarları anlamına gelen Şîatu Ali oluştu. Bunlar hilafeti genel hizmetleri gören bir müessese olarak değil; dinin rüknü, İslam'ın temeli olarak görmeye başladılar. Hz Peygamberin (s.a.) kendisinden sonraki imamı tayin etmesi gerektiği üzerinde durdular. Söz konusu imamın büyük küçük bütün günahtan masum olmasının icap ettiğini söylediler. Hz Peygamberin (s.a.) Hz. Ali'den razı olduğunu ve onu kendisine nassla halife tayin ettiğini iddia ettiler ve bunu mezheplerine göre nakledip tevillerde bulundular.

Yukarıdaki anlayıştan “Vasiyet” fikri doğdu. Hz Muhammed'in (s.a.) Hz. Ali'yi (r.a.) kendine halife olarak vasiyette bulunduğu ileri sürüldü. Halifelik seçim yoluyla değil, nassla Hz. Ali'ye aittir denildi. Hz. Ali'nin de kendisinden sonrakilere bu şekilde imameti vasiyet ettiği yayıldı. Neticede imametın vasiyet yoluyla nakli Şiîlerin ana umdelerinden biri haline geldi.

Vasiyet anlayışına bağlı olarak imamların İsmeti günahsız oluşu meselesi ortaya çıktı. Hz. Ali ve ondan sonrakilerin her türlü günahtan uzak oldukları, ancak doğruyu işledikleri kanaati yerleşti ve onlardan hata sadır olmaz dendi.

Efdal ve ismet sahibi olması itibariyle Hz. Ali, Şiîlere göre, hilafet makamına en çok layık olandır. Hz Ebu Bekir ve Hz. Ömer bu vazifeyi gasbetmişlerdir (Gölcük, 1992:27).

2.4. Şiîlik Hareketinin Temeli Hakkında Nazariyeler

Eski ve yeni araştırmacılar birçok nazariyeler ortaya koymuşlar ve bu nazariyelerle dinî Şiîlik hareketinin temelini açıklamaya çabalamışlardır. Bunları dört başlıkta toplamak mümkündür:

2.4.1. İran asıllıdır diyenler

Dozy, Auguste Muller gibi birçokları Şiîlik hareketini Farisi bir temele bağlamışlardır. Hatta Dozy çok ileri giderek, Şiîliğin tamamen Farisi bir fırkadan başka bir şey olmadığını iddia etmiş ve şöyle demiştir: “Şîa aslında Farisi bir fırkadır. Hürriyeti seven Arap ırkı ile köle gibi boyun eğmeye alışmış olan fars ırkı arasındaki bariz fark en açık

bir şekilde bu mezhepte görülür. Peygambere halife olacak kişinin seçimindeki prensip onlar için alışılmadık, anlaşılmaz bir şey olmuştur. Çünkü onlar hükümdarlık konusunda verasetten başka bir prensip bilmiyorlardı. Bu sebeple onlar inanıyorlardı ki, madem Hz. Muhammed kendisine varis olacak bir erkek çocuk bırakmamıştır, o halde Ali ona halife olması gereken kişidir ve halifeliğin Ali'nin zürriyetinde veraset yoluyla devam etmesi lazımdır.

Bu görüşe bağlı olarak onlar nazarında, Ali hariç, bütün halifeler hükümdarlığı gaspetmişlerdir, kendilerine itaat edilmesi gerekmez. Bu inanç hükümete ve Arap hâkimiyetine karşı onlardaki nefreti kamçılımış, aç gözlerini efendilerinin servetlerine diktirmişti. Onlar hükümdarlarında dünya ilahının sulbünden gelen torunlar görmeye alışmışlardı. Bu putperest tazimini Ali ve zürriyetine monte ettiler. Ali neslinden gelen imama kayıtsız şartsız itaat onların nazarında en büyük vecibedir. Hatta kişi bu vacibi eda ettikten sonra artık diğer mükellefiyetleri, hiçbir kınamayla karşılaşmadan, istediği gibi sembolik bir şekilde yorumlamaya ve hatta karşı çıkmaya hak kazanır. Onların katında imam her şeydir. Sanki Allah beşer olmuştur.

Buna benzer ifadeleri Auguste Muller de kullanmaktadır. O şu hususları ilave eder: "İranlılar İslam'dan önce uzun seneler Hind fikirlerinin tesiri altında kalmışlardı. Bu yüzden Şehinşahın bedenine Allah'ın ruhunun yerleştiğini, bu ruhun şahların sulbünde babadan oğula intikal ettiğini kabule meyletmişlerdi" (Abdülhamid, 1994:27).

Guidiye gelince o da önceki görüşe şunu ilave eder: "Bu aşırı fikirler, İslamı yıkmak için planlanmış olan putperest İran propagandasının hamleleri sonucu yayılmıştır" (Abdülhamid, 1994:28).

Bu kişilerin görüşlerine bakıldığında İranlıların ve bu arada gulatın hareketlerini, İslam'ı içten yıkmak için Ehl-i beyti paravana yapan ve bunun için de önce İslam akaidini yıkmak yolunu seçen gayretler olarak yorumlanabilir.

Makrizi'nin konuyla ilgili şunları söylemektedir:

"Birçok taifenin İslam inançlarına saldırmalarının sebebi şu olmuştur: İranlılar büyük topraklara sahip olmuşlar, birçok topluluklar üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır. Kendilerini hür kimseler, efendiler olarak görmüşler, başkalarını hep kendilerinin köleleri addetmişler ve daima bu büyüklük şuurunu taşımışlardır. Arapların marifetiyle

devleti ellerinden kaçırma bahtsızlığına uğradıkları zaman, bu onlara çok ağır gelmiş, sanki musibet bir kat daha artmıştı. Çünkü onlar Arapları tehlikesiz bir millet olarak görürlerdi. Bunun üzerine muhtelif zamanlarda İslam'ı muharebelerle tuzağa düşürme yolunu seçtiler ama her seferinde de Allah hakkı ortaya çıkaracaktı.... Baktılar ki İslam'ı hile tuzağa düşürmek sonuca ulaşmakta en başarılı yoldur, içlerinden bir kısmı Müslüman göründü. Bunlar ehl-i beyt sevgisini göstererek, Ali'nin uğradığı zulmü yererek Şiîlerin akıllarını çeldiler, sonrada onları çeşit çeşit fikirlere yönelttiler, sonunda doğru yoldan saptırdılar” (Abdülhamid, 1994:28).

2.4.2. Yahudi asıllı diyenler

Bu kanaati taşıyanların en meşhurlarından biri Wellhausen'dir ki bu zat nazariyesini, Taberî'de bulunan bir rivayete istinat etmiştir.

Abdullah b. Sebe veya İbnu'-Sevda, Sana'lı bir Yahudidir ve annesi siyahîdir. Hz. Osman zamanında Müslüman olmuş ve daha sonra Müslüman olanlar arasında fitnelere sebep olan sapık fikirler yaymaya çalışmıştır. Bu rivayet sadece Taberî de bulunmaktadır (Bağdadî, 1991:18).

Bu görüşe sahip olanlar mezhepler tarihi kitaplarında yer alan rivayetleri kendileri için senet kabul etmişlerdir.

Şibi'den bu konuyla ilgili şu rivayet nakledilmiştir:

“Sapık mezheplerden seni uyarıyorum, bunların en kötüsü Rafizilerdir. Onlar bu ümmetin Yahudileridir. Yahudiler Hıristiyanlara nasıl kin besliyorlarsa, bunlarda İslam'a kin beslerler. Ne kendi arzularıyla, ne de Allah'tan korktukları için İslam'a girmiş değillerdir. Bilakis Müslümanlara kızdıkları ve onlara karşı gelmek istedikleri için İslam'a girmişlerdir. Ali b. Ebu Talip bunları uzaklara sürmüş ve yakmıştır. Rafizileri sevmek Yahudileri sevmek demektir. Yahudiler hükümdarlığın Davud sülalesine ait olduğunu söylemişlerdi. Rafiziler de hükümdarlığın Ali b. Ebu Talib'e mahsus olduğunu iddia ettiler. Yahudiler, Mesih-i Muntazar çıkıncaya ve gökten bir münadi sesleninceye Allah yolunda cihad edilmez, görüşündeydiler. Rafiziler de Mehdi-i muntazar çıkıncaya ve gökten bir sebep ininceye kadar Allah yolunda cihad yoktur dediler. Yahudiler akşam ibadetini yıldızlar kümeleninceye kadar geciktiriyorlar. Rafiziler de böyle yapıyorlar” (Abdülhamid, 1994:32).

2.4.3. Müşterek “Yahudi-Hıristiyan Asıl” Nazariyesi

Bu nazariyenin sahipleri bir grup müsteşriktir ve bunlar Şîî inançları ile Hıristiyan ve Yahudi inancı arasındaki benzerliklere dikkat çekmektedirler. Bu benzerliklerden dolayı her iki din mensuplarının da Şîa'nın oluşumunda etkili olduğunu savunmaktadırlar.

Bunların en meşhurları Goldziher ve Friedlaender'dir.

Goldziher'in görüşü şöyledir:

“Rec'at akidesi Yahudi-Hıristiyan amillerinin tesiriyle İslam'a sızmıştır. Yahudilere ve Hıristiyanlar'a göre İlya peygamber semaya ref'edilmiştir. Kıyamete yakın yeryüzüne dönecek, hak ve adaletin direğini dikecektir. Şüphe yoktur ki İlya, Şîîlerin gaib, gizlenmiş imamlarının ilk modelidir. Bu imamları hiç kimse görmemiştir, günün birinde âlemin kurtarıcıları olarak döneceklerdir” (Abdülhamid, 1994:34).

Bağdadî, Sebeiyye'den bahsederken şu görüşü nakleder:

Ali (r.a.) öldürülünce İbn Sebe maktulun Ali olmadığını, onun insanlara Ali kılığında görünen şeytan olduğunu, Ali'nin ise İsa b. Meryem (a.s.) gibi göğe yükseltildiğini iddia etmiştir (Bağdadî, 1991:177).

Bağdadî'nin nakli şöyle devam etmektedir:

“Yahudiler ve Hıristiyanlar İsa'nın katli konusunda ki iddialarında nasıl yalancı iseler, Nevasıb ve Havaric de Ali'nin katli iddiasında aynı şekilde yalancıdırlar. Yahudiler ve Hıristiyanlar, çarımha gerilmiş bir adam görmüşler, onu İsa'ya benzetmişler. Ali'nin öldürüldüğüne inanlar da Ali'ye benzer bir maktul görmüşler, onu Ali sanmışlar, hâlbuki Ali o sırada gökyüzüne çıkmış imiş, ileride dünyaya dönecek ve düşmanlarından intikamını alacaktı” (Bağdadî, 1991:177).

2.4.4. Arap asıllıdır diyenler

Bu görüşü savunanlar içerisinde en meşhuru Montgomery Watt'tır. Bu zata göre, büyük fetih hareketleri bir çeşit ruhî ve maddî sıkıntıya sebep olmuştur. Bu durum, bazılarını bu buhrandan kurtulma noktasında fikir yormaya sevk etmiştir. Onlarca kurtuluş, insanlığı kurtarabilecek derecede üstün manevî yeteneklere sahip siyasi bir liderin veya böyle bir kumandanın zuhuruyla gerçekleşebilecekti.

Montgomery nazariyesini iki delile istinad ettirmektedir.

1. Şîf çevreler, kendi aralarında da çeşitli görüşler olmakla birlikte, imamet meselesini dini bir mesele olduğu açısından ele almakta, bu konuyu halka bırakılmış umumi meselelerden biri gibi mütalaa etmemektedirler. Bu yüzden imam günahlardan korunmuş biri olmalıdır.

2. Şîa'nın ilk ricali güneyli Yemen Araplarındandır. Yemen, hükümdarlığı tevarüs yoluyla elde eden hükümdar sülalelerinin memleketidir. Bu hükümdarlar ise kendilerini hem maddi ve hem de manevi otoritenin sahibi yapan birtakım vasıfları taşıyan kişilerdir.

BÖLÜM 3: EŞ'ARİ'YE GÖRE Şİİ GRUPLARIN SINIFLANDIRILMASI VE ÖNEMLİ GÖRÜŞLERİ

3.1. Eş'arî'nin Şîa İle İlgili Görüşü

Eş'arî'nin, Şîa ile ilgili detaylı olarak ortaya koymuş olduğu bir görüşü yoktur. Sonuç itibariyle Şîiliğin esasını Hz. Peygamberin (s.a.) vefatından sonra yerine geçecek halifenin Ehl-i Beyt'ten birisinin olması görüşü teşkil eder. Dolayısıyla Eş'arî'nin hilafet ile ilgili ortaya koymuş olduğu görüş, bize bu noktada bir yol gösterici olacaktır.

Eş'arî imamet ile ilgili görüşünü şu şekilde ortaya koymuştur:

“Müslümanların işlerini Hz. Peygamberin tayin ettiği ilkelere göre yürüten bir halifenin “Ehlü'l-hal ve'l-akd” tarafından seçilmesi zaruridir. Şîi iddialarının aksine halifenin nassla tayin edildiğini gösteren hiçbir delil yoktur. Eğer Resul-i Ekrem yerine geçecek olan halifeyi nassla tayin etseydi ve bu kişi de Hz. Ali olsaydı, ashap bu emri yerine getirirdi. Ali de bunu bir emir telakki ederek, ilk üç halifeye biat etmezdi. İmamın gaybı bilmesi ve masum olması mümkün değildir. Ali ile muhalifleri arasında meydana gelen olaylarda Ali haklı, muhalifleri hatalı idi (Eş'arî, 1953:160).

Eş'arî'nin bu görüşünden Şîi iddialarını kabul etmediğini görüyoruz.

Gerçekte Hz. Peygamberin (s.a.) vefatında Ehl-i Beyt'ten halife olabilecek iki kişi vardı. Hz. Abbas ve Hz. Ali (r.a.), fakat bu iki büyük sahabe Hz. Peygamberin yerine halife olmamışlardır. Zaten bunlardan Hz. Ali lehine de büyük bir faaliyet gösterilmemiştir. Hilafet meselesi, Müslümanların reyine bırakılmıştır. Bunun için Medineli Ensar kendi arasından Mekkeli Muhacirin de kendi aralarından birinin halife olmasını teklif etmişlerdir. Neticede Hz. Ebu Bekir seçimle halifelik makamına getirilmiştir. Hz. Ali'nin halife olması gerektiğine dair ne Kur'an'da ne de hadiste kesin bir nass mevcut değildir. Tarihen de Hz. Ali'den bu hususta kati bir nakil yazılmamıştır. Aksine O, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a biat etmiştir. Eğer Hz. Ali'ye düşen bir hak var olmuş olsaydı, O hakkını arardı. Yoksa hakkını aramayan bir Müslüman durumuna düşerdi.

3.2. Eş'arî'nin Şîa Tasnifi

Bu bölümde Eş'arî ile ilgili yapacağımız aktarımlar genel olarak Eş'arî'nin *Makâlâtü'l İslâmiyyîn ve İhtilafu'l-Musallin* adlı eserinin “ilk dönem İslam mezhepleri” adıyla yapılan çevirisinden alınmıştır.

Bu bağlamda Eş'arî'nin eserinde izlemiş olduğu yöntemi belirtmek yerinde olacaktır.

Eş'arî eserin mukaddimesinde şöyle demektedir:

“Din mensuplarını ve aralarındaki farkları öğrenmek isteyenlerin; mezhepleri ve fırkaları bilmesi gerekir. Mezhepler ve fırkalarla ilgili eser yazanların ve onların görüşlerinden söz eden insanların, eksik anlatımlarda bulduklarını, hasmının sözünü anlatırken mugalataya saptıklarını, düşmanlarını kötölemek niyetiyle naklettiğinde bilerek yalan söylediklerini, ihtilaf edenlerin görüş ayrılıklarını rivayet ederken doğru hareket etmeyip, sözlerine onların delillerini çürütecek ilaveler yaptıklarını gördüm. Hâlbuki bu, ilim sahiplerinin ve doğru ile yanlış ayırt edebilen kimselerin yöntemi değildir. Bu gördüğüm şeyler beni tanıtmak istediğim mezhepleri doğru bir şekilde açıklamaya, kısa tutmaya ve uzatıp çoğaltmamaya sevk etti. Allah'ın yardım ve desteğiyle bunun açıklamasına başlıyorum. İnsanlar, Peygamberlerinden sonra birçok hususta ayrılığa düştüler; bu hususlarda birbirlerini sapıklıkla suçladılar, birbirlerinden uzaklaştılar ve bu şekilde birbirlerine zıt fırkalar ve dağınık hizipler haline geldiler. Hâlbuki İslam, onları birleştiriyor ve dairesi içine alıyordu (Ritter, 1977:390).

Bütün bu ifadelerden açık bir şekilde kendinden önce yazılan ve mezheplerin görüşlerini aktaran eserlerin taraflı, eksik ve hatta mugalataya varacak şekilde abartılı olduğunu ifade ederek, bunları tasvip etmediğini belirtmektedir. Bu vasfıyla Eş'arî'nin, ehl-i sünnete mensup olduğu halde diğer İslam mezhepleri hakkında tarafsız kalan ve ilme zihniyetten hiçbir şekilde ayrılmayan ilk ve başlıca bilgin olduğu, konunun uzmanları tarafından ifade edilmiştir (Fığlalı, 1991:XIX).

Eş'arî bu konularda kendi şahsi fikrini beyan etmediği gibi, naklettiği görüş ve düşüncelerin delillerine de temas etmemiştir. Bu yüzden çalışmamızda Eş'arî'nin tasnifini Bağdadî'nin tasnifiyle karşılaştırmalı olarak vererek, Eş'arî'nin tasnifiyle ilgili fikir edinmeye çalışacağız.

Eş'arî, Şîa'yı üç ana temel kategoride değerlendirmiştir. Bunlar, Gâliyye, Ravâfıza ve Zeydiyye'dir.

3.3. Galiyye

Gulûv, Gulât ve Galiyye Terimlerinin Anlamı

3.3.1. Gulûv ve Gulât Kavramları

Gulûv: Sözlükte “haddi aşmak, aşırıya gitmek, itidal çizgisini aşmak” anlamlarına gelen “ğala” kelimesinin mastarıdır. Çoğulu “ğulat” tır (Mustafa, 1960:660).

Şeyh Müfid (ö.413/1020) bu terim hakkında “gulûv, hadde tecavüz edip kasıttan dışarı çıkmaktır” der (Şeyh Müfid, 1364:217).

O halde gulûv sözde, davranışta, her türlü telakkide aşırılık gösterip, makul sınırın ötesine geçmeyi ifade eden genel bir terim olmakla birlikte, İslamî kaynaklarda daha çok dinî alanda kullanılmıştır (Yavuz, 1996,XIV:192–194).

3.3.2. Galiyye Kavramı

Sözlükte haddi aşmak manasına gelen gulûv kökünden çoğul anlamında bir nispet ismi olup “itidal çizgisini aşanlar” demektir. Bu kökten türeyen gulât ile ehlü'l-gulûv, ashabu'l-gulûv terkipleri de aynı manada kullanılır (Cevheri, 1975:826).

Kur'an ve Hadislerde Gulûv Kelimesinin Kullanılışı

3.3.3. Kur'an'da Gulûv

Gulûv kökünden türeyen fiiller, Kur'an-ı Kerim'de iki yerde geçmektedir. Bunlardan birisi Mâide suresi 77. ayette yer almakta olup, burada Meryem oğlu Mesih'in ilahlaştırılmasının küfür olduğu açıklandıktan sonra, devam eden ayetlerde, Hıristiyanlara hitaben “dininizde haksız yere haddi aşmayın” uyarısında bulunulmuş ve önceden sapıklığa düşüp birçok kimseyi de sapıklığa sevk eden topluluğun arzularına uymamaları emredilmiştir. İsrailoğullarının hem Davud hem de Meryem oğlu İsa'nın diliyle lanetlendiği ifade edilmiş, neden olarak da, onların isyan edip taşkınlık göstermeleri, birbirlerini kötülükten alıkoymamaları ve inkârcılarla dostluk kurmaları gösterilmiştir (el-Maide, 5/72–80).

Bir diğeri ise Nisâ suresi 171. ayette geçmekte olup, burada Allah Teâlâ Ehl-i Kitab'a hitap edip, onlardan dinleri hususunda haddi aşmamalarını ve Allah hakkında gerçek olandan başkasını söylememeleri istemiş, Meryem oğlu Mesih İsa'nın Allah'ın oğlu değil, sadece elçisi olduğu, yaratılışının mucizevî bir şekilde gerçekleştiği ve Allah'tan başka bir ilahın bulunmadığı vurgulanmıştır ve İsa ile annesi Meryem'e ilahlık isnad etmenin dinde aşırılık olduğuna dikkat çekmiştir (en-Nisâ, 4/171).

Müfessirler bu konuda farklı düşünceler ortaya koymaktadırlar. Bunun sebebi bazı yorumcuların gulûv kelimesini “her türlü aşırılık, yapılması gerekeni yapmamak ya da fazlaca yapmak” gibi genel manasıyla, bazılarının ise Kur'an terminolojisi ve İslam literatürünü de dikkate alarak değerlendirmede bulunmuş olmalarıdır. Söz konusu ayetlerde Hıristiyanların Hz. Meryem ve Hz. İsa ile ilgili aşırılıklarına gulûv, Yahudilerin isyan ve taşkınlıklarına ise heva, dalalet ve lanet kavramları nisbet edilmiştir. O halde dinde ifrata kaçmak gulûv, tefritte kalmak ise isyan ve taşkınlıktır. Gerek Kur'an terminolojisinde gerekse İslam literatüründe dinin hükümlerini itikad veya amel açısından hiçe sayıp ihmal etmek gulûv değil isyan, taşkınlık ve itaatten çıkış olarak kabul edilmiştir. Gulûv ise dini bir hükmü nassların ve genel kuralların çizdiği Ayet-i kerimeler her türlü aşırılığı yasaklanmış ve İslamiyet'in bir i'tidal dini olduğunu ifade etmiştir. Sınırları aşanlar “zalim” olarak adlandırılmış, helali haram saymak, savaş esnasında, hatta duada ve Allah rızası için harcama yapma sırasında bile, haddi aşmak yasaklanmıştır (Abdülbaki, 1991:570).

3.3.4. Hadislerde Gulûv Kelimesinin Kullanılışı

Aşırıya kaçmak, sınırı aşmak, söz ve davranışta gereksiz yere titizlik göstermek, hadislerde de üzerinde durulan bir konudur. Dinde aşırı gitmek yasaklanmış ve geçmiş ümmetlerin bu nedenle helak oldukları hadislerde bildirilmiş, ümmet, ibadet etmekten savaşmaya kadar her konuda aşırılığa kaçmaktan sakındırılmıştır (Müslim, 1974,IV,2670).

Hıristiyanların Hz. İsa'yı övmekte ifrata düştükleri hatırlatılmış, Hz. Peygamber'e karşı gösterilecek sevgi ve saygıda aşırı gidilmesine izin verilmemiştir. Hz. Peygamber de bunun uygulanmasını mü'minlere öğretmiş ve benimsetmiştir.

3.3.5. Gâliyye'nin Terim Anlamları

Terim olarak gâliye, imamet konusunda aşırı görüşler benimseyen ve Şîa'ya bağlılık iddia eden gruplar için kullanılmaktadır. Müellifler ayrıca, bunların özellikle ahireti inkâr edip tenasüh inancını benimsediklerine de dikkat çekmişlerdir.

Şeyh Müfid ise gâliyye'nin, Müslüman görünüp Hz. Ali ve neslinden gelen imamlara ilahlık yahut peygamberlik isnat eden, onlara sahip buldukları faziletlerin üstünde aşırı özellikler atfeden sapık ve kâfirler olduğunu ileri sürmüştür (Öz, 1996,XIII,334).

İmamlar hakkında ifrata kaçan, onları yaratılmışlık sınırından çıkarıp tanrılıklarına hükmeden, bazen de Allah'ı imamlara benzetenlere gâliyye denildiğini belirten Şehristanî, aşırılıkların kaynağı olarak tenasüh ve hulül ekleriyle Allah'ı insana benzeten Yahudiliği ve insanı Allah'a benzeten Hıristiyanlığı göstermektedir (Şehristanî, 2008, 160).

Muhammed Zağbi'nin de belirttiği üzere, Şehristanî'nin Gâliyye'yi tarifinden şunu anlıyoruz ki, o burada imamların ilahlaştırılıp beşer sınırlarının dışına çıkartılması veya ilahın beşere benzetilmesiyle, hulule inandıklarına işaret ediyor. Ayrıca tescim ve teşbihe gittiklerine değiniyor. Fakat şu da anlaşılıyor ki, ilahın yaratılmışlara benzetilmesi gulûv değildir, o taksirdir, ilahın şanına, yüceliğine yakışmayacak bir yakıştırmadır (Zağbi, 1988:44).

İslam mezhepleri tarihi ilk müelliflerinden olan Eşârî "Makâlâtu'l-İslamiyyîn" adlı eserinde, Şîa denildiğinde Ali tarafını tutanların ve Ali'yi sair ashabın önünde mütalaa edenlerin anlaşıldığını, bunlardan gâliye diye adlandırılanların Ali (r.a.) hakkında aşırı gidenler ve büyük sözler edenler olduğunu ve bunların on beş fırkaya ayrıldığını belirtir (Eş'arî, 2005:35).

İlk devir Şîî müelliflerinden en-Nevbahtî, Gâliyyenin Şîa'ya bağlılık iddia eden, Allah'ın rububiyetini nefyeden, O'nun yaratılmışların bedenlerine girdiğini iddia eden, kıyameti, ba'si, cenneti, cehennemi inkâr edip tenasühü benimseyen gruplar olduğunu ifade eder. Bunların Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a ta'n ettiklerini ve onlardan teberi edilmesini (sevilmemesini) istediklerini anlatır. Bu gruplar ana görüşleri itibariyle müttefik olmalarına rağmen, kendilerine edindikleri liderler

hususunda ihtilafa düşmüşler ve değişik fırkalara ayrılmışlardır. Sebeiyye, Zındikiyye gibi (Nevbahti, 1931:32-35).

İbn. Hazm ez-Zahiri'ye göre gâliyye denildiğinde şunlar anlaşılır: Ali b. Ebi Talib'in ve ondan sonra gelen imamların ulûhiyetini iddia etmek, Ali b. Ebi Talib'in nübüvvetini kabul etmek ve ruhların tenasuhune inanmak, Beni Esed'in mevlası Muhammed b. Ebi Zeyneb Ebu'l-Hattab'ın ilah olduğuna inanmak, Ali b. Ebi Talib'in dünyaya döneceğini iddia ederek Kur'an'ın zahiriyle konuşmayı yasaklamak ki, bunlara göre Kur'an'ın zahirinin bir te'vili vardır.

İbn. Hazm, Gâliyyenin, zikredilen bu ve benzeri görüşleri sergileyen gruplar olduğunu, bunların yalan ve bid'at içerisinde çırpındıklarını, İslam'ın o gulüvve sapan kimselerden beri olduğunu, bunların hepsinin kâfir olduğunu iddia eder (İbn. Hazm, 1899:114).

Görüldüğü üzere ibn Hazm, Gâliyyenin ulûhiyet, nübüvvet, ric'at, Bâtınî te'vil ve Kur'an'ın zahiriyle hükmetmekten imtina, ashabin büyüklerini ta'n etme, ibadetleri ortadan kaldırma gibi inanç ve düşünceler taşıyan kimseler olduklarını belirtiyor. O halde buradaki gulüv, uluhiyet, nübüvvet, ric'at, Batını te'vile inanma, ashaba kin duyma, ibaha düşüncesine sahip olma ve benzerleridir.

İbn. Haldun, Gulât'ın koyu ve aşırı Şîî inançta olduklarını, inançlarında imamın ilahlığına inanmak olduğunu, akıl ve imanın sınırlarını aştıklarını, Yahudi ve Hıristiyanların akideleriyle benzeştiklerini, imamın kemalinin ancak hulül ile olacağına inandıklarını yani tenasuh inancı taşıdıklarını, bu ruh hululünün Ali evladından imamete tayin edilmiş olan imama kadar ulaştıktan sonra tevakkuf edeceğini söyleyenler olduğunu belirtiyor. İbn. Haldun'a göre, inançları Hıristiyanlara ve Yahudilerle benzerlik taşımaktadır.

İlk devir Sünnî ve Şîî müelliflerinin saymış oldukları "Gâliyye'nin inançları"nda ortak nokta şudur: Bu fırkalar İslam toplumundan ayrıldıkları halde, hala İslam'a nisbet edilen, imamlar hakkında aşırı düşünceler taşıyan, Kur'an'daki ayetleri farklı ve aşırı yorumlayan, hulul, tenasuh, ric'at ve bed'aya inanan, cenneti, cehennemi, ölümden sonra dirilişi inkar eden düşünceler taşıyan kimselerdir.

Kendilerini İslam'a mensup görmelerine rağmen İslam fırkalarından kabul edilmeyen kesimdir. Bu da onların dinde aşırı tutumlarından kaynaklanmıştır. İslam'ın inanç

esaslarını inkâra götüren tevil veya sapmalar göstermişlerdir. İslam'a mensup olma iddiaları gerçek Müslüman olmak değil, takıyye olarak Müslüman görünme ihtimali bulunmaktadır. İnançlarını ortaya attıklarında İslam inanç esaslarıyla bağdaşmadığı tespit edilmektedir. Ortaya çıkışları dünyevi çıkar sağlama, ırkçılık, yabancıların İslam'ı yıkma eylemlerinin bir görünümü olarak tespit edilmektedir. Takıyye fikri; kendini gizleme ve inandığını değil mevcut ortamı memnun edici fikirler ortaya atma düşüncesidir. Şîa içinde gâliye akımları daha yoğun şekilde görülmüştür. Bunların dışında Hariciler ve başkalarında da aşırıları tespit edilmektedir (Yüceer, 2007:252).

Erken devir müellifleri, genellikle Hz. Ali'nin imamet hakkını gasp ettikleri gerekçesiyle, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e dil uzatmayı ve gerçek imamın masum olduğu telakkisini guluv olarak değerlendirdikleri için imamı İsnâaşeriyye'yi de gâliyye'ye dâhil etmek eğilimi göstermişlerse de daha sonraları bu terim Zeydiyye, İsnâaşeriyye ve bazen de İsmailiyye'nin dışındaki fırkalar için kullanılmıştır. Bu arada mezhepler tarihiyle ilgili eserlerde benimsenen aşırı görüşlerden hareketle sınıflandırmalar yapılmış, bu görüşleri benimseyen itikadî, siyasî ve tasavvufî gruplar da gâli fırkalar olarak değerlendirilmiştir. Böylece Gâliyye, Şîa ile sınırlandırılmayıp kapsamı genişletilmiştir. Gâliyye'nin ortaya çıkışında siyasî, iktisadî ve psikolojik sebepler yanında, İslam ülkesine katılan bölgelerdeki eski din ve kültürlerin de büyük etkisi olmuştur (Öz, 1996,XIII,334).

Galiyye'nin Ortaya Çıkışı ve Nedenleri

3.3.6. Galiyye'nin Doğuş Sebepleri

Emevilerin, kötü idaresi, Müslüman halkta idare aleyhine hoşnutsuzluk meydana getirmiştir. Peygamber ailesinin fertlerine karşı uygulanan baskı ve şiddet, Emeviler'e muhalif olan gruplarda güçlü bir nefret duygusunun gelişmesine yol açmış, yöneticileri meşru saymayan ve adaletli bir düzenin kurulmasını isteyen bu gruplar, peygamber neslinden gelen saygın kimselerin idareye hâkim olmasını bir çıkış yolu olarak düşünmeye başlamışlardır. Özellikle Kufeliler'in daveti üzerine yola çıkan ve Kerbela'da Emevî ordusu tarafından maiyetiyle birlikte katliama tabi tutulan Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra durum daha da gerginleşmiştir. Kurtarıcı liderler ve adaletli yöneticiler olarak beklenen kimselerin başarılı olmamaları, onlara umut bağlayanların hayal kırıklığına uğramasına sebep oluyordu. Hz. Ali'ye duydukları aşırı

sevgiye rağmen oğluna gerekli desteği sağlamayan Kufeliler'in hissettikleri vicdan azabıyla Emeviler'e karşı başlattıkları gizli faaliyetler aşırılıkların gelişmesi için uygun bir ortam oluştuyordu. Bu arada peygamber neslinin haklarını korumak için silahlı mücadele başlatanlar yanında, Allah tarafından desteklenen, manevî özelliklere sahip karizmatik liderlerin geleceğini iddia eden gruplarda ortaya çıkıyordu. Emeviler den sonra İslam devletine hâkim olan Abbasiler'in de Hz. Ali taraftarları hakkında seleflerinin siyasetini uygulamaları, Şîa'nın faaliyetlerinin artan bir gizlilik içinde devam etmesine neden olmuştu. Bu arada Şîa içerisinde Hz. Ali ve özellikle mazlum evlatları için duyulan aşırı sevgi ve muhaliflerine karşı gittikçe artan nefret duygularının etkisiyle onların etrafında efsaneler geliştiriliyor, her birine ilahi özellikler isnat ediliyordu. Böylece zaman içerisinde sevgide aşırılık itikadda aşırılığa zemin hazırlamış oldu. Muhaliflerine açıkça mukavemet edemeyen Şîi grupların propagandalarını gizli, esrarlı ve remizli ifadeler kullanmak suretiyle yürütmüş olması da onların aşırılığa yönelmesinde etkili olmuştur. Diğer taraftan Müslümanların ele geçirdikleri bölgelerdeki dinlere mensup kimselerin İslam'a girmeleri, eski inanç ve kültür artıklarını İslam muhitine taşımaları yahut kültür ve medeniyetleri zarar gören gayri müslim unsurların kendi dini ve kültürel değerlerini İslami bir görünüm içinde sunmaları, aşırılıkların ve aşırı fırkaların ortaya çıkışının kültürel sebeplerinden önemli bir kısmını teşkil etmektedir (Öz, 1996,XIII,334).

Aşırı Şîi gruplar genel olarak Kufe'de ortaya çıkmış, buradan İslam dünyasının çeşitli merkezlerine yayılmıştır. Sa'd b. Ebu Vakkas tarafından kurulan Kufe'ye gelip yerleşenler içinde Arap ve mevalî gibi Müslüman unsurlar yanında Yahudi, Hıristiyan ve eski İran dinlerine mensup iken bir kısmı Müslüman olmuş, bir kısmı ise eski din ve kültürleriyle irtibatlarını sürdürmüştür. Hicaz bölgesindeki bedevi kültürünün etkisiyle oluşan sert ve katı tutuma karşılık Irak çevresinde eski dönemlerden itibaren birbirinden farklı dinî ve felsefî ekoller teşekkül etmişti. Bu sebeple ilk Gâliyye'nin Hz. Ali'nin uzun yıllar yaşadığı Medine'de değil daha çok Yahudi, Hıristiyan ve Zerdüşten menşeli kimselerden oluşarak Kufe'de ortaya çıkması çevrenin buna uygun olmasına bağlanabilir (Öz, 1996,XIII,334).

Arapların, Rasulullah'ın vefatından sonra da fetihleri devam etti. Burada memleketin yerli ahalisinden başka Rebia ve Mudar'dan bazı Arap kabileleri ve Fars'lardan bazıları

yaşıyordu. Halkın bir bölümü Hıristiyan, bir bölümü Mezdek, bir bölümü de Zerdüştinin de idi. Araplar Basra ve Kufe şehirlerini kurdular. Hz. Ömer, Medain ile Kadisiyye'nin Araplar'ın tabiat ve mizacına uymadığını görünce, uygun olabilecek, deniz ve karadan Arap yarımadasından ayrılmayacak şehirler kurulmasını emretti. Hz. Ömer'in maksadı bu iki şehrin, askerinin sahra havası alabileceği bir ordugâh olmasını temin etmek ve askerinin şehirlerin ağır havasından kurtulmalarını sağlamaktı. Hz. Ömer'in bu emri ile Basra ve Kufe şehirleri kuruldu. Daha sonra Fars, Şam, Mısır, Batı Afrika, Sind, Buhara, Harzem, Semerkant ve Kaşgar'a kadar olan bölgeler ve Endülüs fethedildi. Fakat buraların fethedilmesinin tesiri, ilk hicri yüzyılda değil, sonradan oldu. Fetheden Araplarla fethedilen memleketlerin halkının nizamlarının, fikir, düşünce ve dini inançlarının birbirlerine karışması, sosyal ve ekonomik hayatın müşterek olması gerçeği vardı. Bunun sonucunda ihtilafların ortaya çıktığı uygun bir çevre oluştu. İslam akidesi bu karışımdan etkilendi. Farslı bir kimse, ilahını aklında, Romalı bir Hıristiyan'ın tasavvurundan farklı tasavvur etti. Mısırlı bir kimsenin tasavvuru ise bambaşka idi. Din ve akidelerde kullanılan cehennem, cennet, iblis, ahiret ve peygamber gibi mana ve tabirlerin tasavvuru farklıydı. Samimi Müslüman olanlarda bile eski din ve kültürlerinin etkisi görülüyordu. Onların Arap asabiyet ve taassubuna karşı ve ona ters olan siyasi asabiyetleri, kendilerini çekmesi zaruri olan atalarından tevarüs ettikleri inançları vardı. Bunlar ile Arap'ın sade ve basit olan İslamiyet anlayışına muhalefet ettiler. Beden savaşları fetihlerle sona erse bile, emel ve maksatlar savaşı için İslam memleketi geniş bir saha teşkil etti (Emin, 1976:145–159).

Böylece aşırı düşünceler, aşırı dinî ve dünyevî hareketler için uygun ve gâli şahsiyetler için münbit olan bu coğrafya da ilk gâliyye ortaya çıktı. İlk hicri ikinci yüzyılın ilk çeyreğinde gali fırkaların teşekkülü gerçekleşmiştir.

3.3.7. İlk Gali Şahsiyetler

İlk gali şahsın Abdullah b. Sebe olduğu kabul edilir. Fakat Abdullah b. Sebe olarak geleneksel anlayışta ve İslam Mezhepler Tarihi kaynaklarında mevcut olan şahsın kimliği ve mevcudiyeti hakkında çok çeşitli yorumlar yapılmıştır.

İbn Sebe, Hz Osman'ın hilafetinin ikinci yarısında, Hz Osman hakkındaki hoşnutsuzluğun Hicaz, Irak ve Mısır'da yayılmasında ve İslam dünyasında ilk fitnenin zuhurunda yegâne amil olduğu kabul edilen kişidir (Fıglalı, 1990:289).

Kaynaklarda İbn's Sevda, İbn Seba, İbn Sebe el-Himyerî adlarıyla da anılan Abdullah b. Sebe, Sebeiyye, Sebaiyye veya Saibe adlı aşırı bir Şî mezhebinin ki bu mezhep Şî gâliyyesindedir, kurucusu olarak bilinir (İbn Kesir, 1966:VII,240).

3.3.8. Kaynaklarda Galiye Olarak Nitelenen Fırkaların Tasnifi

Müellifler Galiyye ve kollarını birbirinden farklı şekilde tasnif etmişlerdir. Gali fırkaların sayısı da bu sınıflandırmalarda farklılık arz etmektedir. Müelliflerin bu farklılıklarının temel nedeni, ayrı görüş noktalarından hareket etmiş olmalarıdır, denilebilir. Bazıları ise tasnifte hiçbir prensibe uymamış, fırkaları ismen eserlerine alıp incelemişlerdir. Bu müelliflerden Eş'arî ve Bağdadiyi çalışmanın ileriki aşamalarında detaylı olarak ele alacağımız için burada onları zikretmeyeceğiz.

İbn Hazm İslam'a nispet edildikleri halde Müslümanlardan olmayan ve aşırı görüşlerinden dolayı gulüvve sapmış olan fırkaları saymıştır. Bunlar, Hariciler'den, Mu'tezile'den, Mürcie'den, Ehl-i Sünnet'ten ve Şîa'dan tenasuhe inananların grubu, Hattabiyye, Muğiriyye, Mansuriyye, Beyaniyye gibi ve ricat, Batını te,vile inananların grubunu teşkil eder (ibn Hazm, 1899:II,114).

3.3.9. Gali Fırkaların Genel Özellikleri

1.Gâliye Karakteri: Gâliye genel karakteriyle İslam'a muhalif ve onu parçalamak planları içindedir. Eski dinlerden ve medeniyetlerden etkilenme fazladır. Yoğun şekilde İslam dışı din ve inançlar bunlarda etkili olmuştur. Takiyye yöntemi ile Müslümanlar arasında varlıklarını korumuşlardır. Kendilerini Müslümanlardan gösterip inançlarını gizleme yolunu izlemişlerdir. Kırsal kesimlerdeki ise geleneksel inançlarını korumuşlardır (Yüceer, 2007:252).

2. Gâliyenin inanç görünümleri:

a) Allah inancı: Bu inanç içinde yaratıcıyı mahlûklara benzetme, mahlûku Allah'a benzetme ve Allah'a cisim nispet etme fikirleri vardır. İlâhi ruhun bazı kimselere girdiği fikri bulunmaktadır. Bunu açıkça söylememek için Allah'ın tecellisi, tezahürü, mazharı ifadeleri ile anlatmışlardır. Allah'ın kâinatı ilk defa yarattığı ilk sebep, ilk hareket ettiren, gücü veren olması ve ilk varlık vasıtasıyla evrenin işlerinin yürütülmesi

düşüncesi vardır. İlk yaratılan olarak Hz. Muhammed fikri benimsenmiştir (Yüceer, 2007:252).

b) Son Peygamber İnançları: Hz. Peygamberin son Peygamber olduğunu belirten nasları yorumlama yoluyla imamlarını da nübüvvet makamına yükseltme yolu izlemişlerdir. Sadece imam mehdi ve bab kavramlarla yetinmeyip, imamlarına nübüvvet ve hatta ulûhiyet isnatları olmuştur. Ahzap suresi 40. ayeti batıl yorumla yorumlayarak, Hz. Peygamberin nebilerin sonuncusu olduğunu belirten anlamına kendi anlayışları çerçevesinde gerçek dışı anlamlar yükleyerek İslam'la bağdaşmayan sonuçlara varmışlardır (Yüceer, 2007:252).

c) Ahiret Fikri: Ahretin inkârı temel sorunlar arasındadır. Tenasuh fikri ahreti reddetme sonucuna götürmektedir. Dini yaşantıda şunlar görülür: İslam'ın uygulama ve ameli yönünü kabul etmeyenler, İslam'inkine yakın buldukları bazı uygulamalar ortaya atmaktadırlar. Dinin yasaklarını mubah sayma, ilhada düşme, ibadetleri iptal etme haramları helal sayma en yaygın görünümüdür. İbadetleri yok sayarken kendi yorumlarına dayanmışlardır. Bazı görüşler imamın rec'atı, beda, Kur'an da ziyade ve noksanlığın varlığı iddiası, sahabeden bazılarına karşı kullanılan olumsuz ifade ve takınılan tavırlar konusunda Şîa'nın gâli ve mutedil gruplarının ortak kavramlar kullandıkları görülür. Dini alanda yetkili kimseleri olduğundan daha ileri düzeyde görme, aşırı övgü, ona bir takım üstün sıfat ve vasıflar atfetme fikri vardır (Yüceer, 2007:252).

Özet olarak gâliyye, nam-ı diğerle Gulat'ı Şîa'nın temel görüşleri şu şekildedir:

“**Teşbih**, kulun Allah'a, Allah'ın da kula benzetilmesidir.

Bedâ, Allah'ın bir şeyi bilmezken daha sonra bilmesi, yahut bir şeyin iyi veya kötü şekilde ortaya çıkacağını bildirmişken bunun aksinin zuhur etmesidir ki bu Allah'ın bilgisinin kesin olmadığını ifade eder.

Rec'at, ölen bir kimsenin yeniden hayata dönmesi yahut İmâmiyye'ye göre, kıyametten önce en iyilerle en kötülerin hayata döndürülüp, Allah'ın va'd ve va'idinin gerçek olduğunun onlara bilfiil gösterilmesidir.

Tenâsüh, ruhun bir bedenden diğerine intikali olup bazen bir hayvandan insana, bazen de bir insandan hayvana intikalidir. Hinduizm'den Budizm'e, ondan da Maniheizm'e geçtiği belirtilen bu inanç, daha sonra aşırı İslâmî gruplara geçmiş bulunmaktadır." (Şehristanî, 2008:177).

Galiyye hakkında genel bir bilgi verdikten sonra bu aşamada Eş'arî'nin Galiyye tasnifini Makâlât'ını esas alarak sunacağız

3.3.10. Eş'arî'nin Galiyye Tasnifi

Bunlara, Ali hakkında aşırı gittikleri ve ifrata varan söz söyledikleri için Gâliyye denilmiştir. Bunlar on beş firkadır:

3.3.10.1. Beyaniyye

Birinci fırka, Beyan b. Sem'an et-Temimî'nin taraftarları olan Beyaniyyedir. Bunlar, Allah'ın insan şeklinde olduğunu ve yüzü hariç, onun tamamen yok olacağını kabul ederler. Beyan, Zühre'yi kendi görüşüne davet ettiğini, onun da buna uyduğunu, bunu İsm-i Azam ile yaptığını iddia etmiştir. Halid b. Abdullah el-Kasrî onu öldürmüştür. Anlatıldığına göre, onların birçoğu, Beyan b. Seman'ın peygamber olduğunu kabul etmekle birlikte, Beyaniyye'nin çoğunluğu, Ebu Haşim Abdullah b. Muhammed b. El-Hanefiyye'nin, Beyan b. Seman'ı, imamete tayin ettiğini ve onu imam olarak atadığını iddia eder.

3.3.10.2. Cenahiyye

İkinci fırka, Abdullah b. Muaviye b. Abdullah b. Cafer Zül-Cenaheyn'in taraftarlarıdır. Bunlar, Abdullah b. Muaviye'nin şunları iddia ettiğini ileri sürerler: Tıpkı yer elması ve çayırın toprakta bitmesi gibi, ilim de kalpte biter. Ruhlar bir bedenden diğerine geçmek suretiyle tenasuh eder. Nitekim Allah'ın, ruhu önce Adem'de idi, sonra tenasuh ederek kendisine kadar gelmiştir. Kendisinin Rab ve Nebi, kullarının da taraftarları olduğunu iddia etmiştir. Bunlar, kıyameti inkâr ederler ve dünyanın fani olmadığını iddia ederler. Leşi, içkiyi ve diğer haramları helal görürler. Allah'ın "inanıp iyi işler yapanlara, bundan böyle kötülüklerden korunup inandıkları ve iyi işler yaptıkları, sonra yasaklardan kaçınıp, onların yasaklığına inandıkları ve yine korunup iyilik ettikleri

takdirde daha önce yediklerinden ötürü bir günah yoktur’’ (el-Maide, 5/93) ayetini tevil ederler.

3.3.10.3. Harbiyye

Üçüncü fırka, Abdullah b. Amr b. Harb’ın taraftarlarıdır. Bunlara Harbiye denir. Ebu Haşim Abdullah b. Muhammed b. el-Hanefiyye’nin ruhunun Amr b. Harb’e hulul ettiğini ve Ebu Haşim’in onu imamete tayin ettiğini iddia ederler.

3.3.10.4. Muğiriyye

Dördüncü fırka, Muğire b. Said’in taraftarlarının oluşturduğu Muğiriyyedir. Muğire taraftarları Muğire’nin, bir nebi olduğunu, Allah’ın en büyük ismini bildiğini söylediği iddiasında bulunuyorlardı. Muğiriyye tapınılan ilahın, başında taç bulunan nurdan bir adam olduğunu; bir insandaki gibi organları, bedeni, karnı ve hikmet fişkiran bir kalbi bulunduğunu iddia etmiştir. Ebced harfleri onun organları sayısındadır.

O, Allah’ın, en büyük ismi ile ölüleri dirilttiğini iddia etmiş ve onlara harikulade bazı şeyler göstermiştir. Taraftarlarına, Allah’ın yaratmaya nasıl başladığını anlatmıştır; onun iddiasına göre, şanı yüce olan Allah tekti, onunla birlikte hiçbir şey yoktu; varlıkları yaratmak istediğinde en büyük ismiyle konuştu, uçtu ve başının üzerine bir taç kondu, O, ‘‘Rabbinin yüce adını tesbih et’’ (el-A’la, 87/1) ayetinin buna işaret ettiğini söyledi. İddiasına göre, sonra parmağıyla avucunun içine kulların isyan ve taat amellerini yazdı. Bunun üzerine isyanlara kızdı ve terledi; onun terinden biri karanlık ve acı, diğeri tatlı ve berrak iki deniz meydana geldi. Sonra denize baktı ve gölgesini gördü. Onu almaya yeltendi, ama gölge uçtu. Bunun üzerine gölgesinin gözlerini çıkardı ve ondan güneş yarattı ve gölgeyi helak etti.

3.3.10.5. Mansuriyye

Beşinci fırka, Ebu Mansur taraftarlarının oluşturduğu Mansuriyye’dir. Bunlar, Ebu Cafer Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali’den sonra Ebu Mansur’un imam olduğunu iddia ederler. Ebu Mansur, Muhammed ailesinin gökyüzü, Şîa’nın yeryüzü, kendisinin ise Haşimoğullarının ‘‘gökten düşen parçası’’ olduğunu söylemiştir. Oysaki Ebu Mansur, İclogullarından bir kişiydi. Ebu Mansur, göğe yükseltildiğini, mabudunun bizzat eliyle kendisinin başını okşadığını ve ona ‘‘Ey oğulcuğum! Git ve benden tebliğ

et” demesi üzerine yeryüzüne indirildiğini iddia etmiştir. Bu yüzden Ebu Mansur taraftarları “Kelime hakkı için” diyerek yemin ederlerdi.

Ebu Mansur, Allah’ın ilk yarattığı kişinin İsa, sonra Ali olduğunu ve Allah’ın elçilerinin asla kesintiye uğramayacağını iddia etmiştir. Cennet ve Cehennemi inkâr etmiş, Cennetin bir adam, Cehennemini de başka bir adam olduğunu ileri sürmüştür.

Ebu Mansur, taraftarları için kadınları ve evlenmesi haram olanları helal kabul etmiştir. Leş, kan, domuz eti, içki, kumar vb. haramların helal olduğunu iddia etmiştir. O, Allah’ın bunları kendilerine haram kılmadığını, kendilerine kuvvet veren hiçbir şeyi yasaklamadığını, men edilen bu gibi şeylerin Allah’ın dost edinmelerini haram kıldığı adamların isimleri olduğunu söylemiştir.

Bu hususta, Allah’ın, “İnanıp iyi işler yapanlara bundan böyle korunup inandıkları ve iyi işler yaptıkları, sonra korunup inandıkları ve yine korunup iyilik ettikleri takdirde yediklerinden ötürü bir günah yoktur” (el-Maide, 5/93) ayetini bu şekilde tevil etmiştir. O, farzları kaldırmıştır. Bunların, Allah’ın dost edinmelerini vacip kıldığı adamların isimleri olduğunu söylemiştir. Münafıkların boğularak öldürülmesini ve mallarının alınmasını helal saymıştır. Emeviler zamanında Irak valisi olan Yusuf b. Ömer es-Sakafi onu yakalamış ve öldürmüştür.

3.3.10.6. Hattabiyye

Altıncı fırka, Ebu'l-Hattâb b. Ebî Zeyneb'in taraftarlarının oluşturduğu Hattâbiyye'dir. Bunlar, beş firkadır. Hepsisi de, imamların “konuşan peygamberler”, Allah’ın elçileri ve O'nun yaratıklara gönderdiği önderleri olduğunu iddia ederler. Bunlar biri nâtık (konuşan), diğeri sâmit (susar) iki elçidir ve devamlı bulunur. Nâtık, Muhammed'dir (s.a.v); sâmit ise Ali b. Ebî Tâlib'dir. Onlar bugün yeryüzündedirler. Bütün halkın onlara itaat etmesi farzdır ve onlar olmuş ve şu anda meydana gelmekte olanı bilirler. Bunlar, Ebu'l-Hattâb'ın bir nebi olduğunu, elçilerin Ebu'l-Hattâb'a itaat etmeyi farz kıldıklarını iddia ederler. İmamların ilahlar olduğunu söylerler. Aynı şeyi kendileri hakkında da söylemişlerdir. Hüseyin'in çocuklarının Allah'ın oğulları ve dostları olduklarını ileri sürmüşlerdir. Sonra bunu kendileri için de söylemişlerdir. Bunlar, Allah Teâlâ'nın, "Onu biçimlendirip ona ruhumdan üflediğim zaman derhal ona secdeye kapanın" sözünü tevil ederler. O, Âdem'dir ve biz onun çocuklarıyız, derler. Ebu'l-Hattâb'a ibadet ederler.

Onun ilah olduğunu iddia ederler. Yine Cafer b. Muhammed'in de ilah olduğunu, fakat Ebu'l-Hattâb'ın ondan ve Ali'den daha büyük olduğunu ileri sürerler. Ebu'l-Hattâb, Ebû Cafer'e (Mansûr) karşı ayaklandı. Bunun üzerine, İsa b. Mûsâ onu Küfe kırsalında öldürdü. Bunlar, taraftarlarının lehinde olan yalancı şahitliği kabul ederler.

3.3.10.7. Muammeriyye

Hattâbiyye'nin ikinci fırkası, (Gâliye'den yedinci fırka) Muammeriyye'dir. Bunlar, Ebu'l-Hattâb'tan sonra imamın Muammer denilen bir kişi olduğunu iddia ederler. Tıpkı Ebu'l-Hattâb'a tapındıkları gibi ona da ibadet ederler. Bunlar, dünyanın yok olmayacağını, Cennetin ise insanların karşılaştıkları hayır, nimet ve afiyet olduğunu, Cehennem'in de bunların dışında karşılaştıkları kötü şeyler olduğunu ileri sürerler. Tenasühe inanırlar ve kendilerinin ölmediklerini, bedenleriyle melekût âlemine yükseltildiklerini, insanların kendi cesetlerine benzer bedenlere konulduklarını söylerler. İçkiyi, zinayı ve diğer haramları helal sayarlar. Namazı terk etmeyi din edinmişlerdir. Bunlara Muammeriyye ismi verilmiştir. Ancak yağmeriyye de denir.

3.3.10.8. Bezîgiyye

Hattâbiyye'nin üçüncü fırkası (Gâliye'den sekizinci fırka) Bezîgiyye'dir. Bunlar, Bezîğ b. Musa'nın Taraftarlarıdır. Cafer b. Muhammed'in Allah olduğunu, onun aslında görüldüğü gibi olmadığını, ancak insanlara bu suretle görüldüğünü iddia ederler. Kalplerine doğan her şeyin vahiy olduğunu ve her mümine vahiy geldiğini ileri sürerler. Bu hususta Allah Teâlâ'nın, "Allah'ın izni olmadıkça hiçbir nefis ölmez," yani Allah'tan vahiy almadan ölmez; "Rabbin bal arısına vahyetti" ve "Havarilere vahyetmişim" ayetlerini tevil ederler. Kendileri arasında Cebrail, Mikâil ve Muhammed'den daha hayırlı olan insanlar bulunduğunu iddia ederler. Kendilerinden hiç kimsenin ölmediğini, ancak ibadetini tamamlayanın melekût âlemine yükseltildiğini ileri sürerler. Ölülerini gördüklerini, onların da sabah akşam kendilerini gördüklerini iddia ederler.

3.3.10.9. Umeyriyye

Hattâbiyye'nin dördüncü fırkası, (Gâliye'den dokuzuncu fırka) Umeyriyye'dir. Bunlara, Umeyr b. Beyân el-İclî'nin taraftarları oldukları için Umeyriyye denilir. Bu fırka mensupları, kendilerinden olan kimselerin ölmediği görüşünde olanları yalanlayarak herkesin öleceğini, ancak kendi imam ve nebilerinin geride kalacaklarını iddia ederler.

Bunlar, tıpkı Yağmeriyye gibi Cafer'e taparlar; onun rableri olduğunu iddia ederler. Kûfe'de Künâse adlı bir mahalde bir çadır kurmuşlar ve orada Cafer'e tapınmak amacıyla toplanmışlardır. Yezîd b. Ömer b. Hubeyre, Umeyr b. el-Beyân'ı yakalayarak Künâse'de öldürmüş ve bu firka mensuplarından bir kısmını hapsedmiştir.

3.3.10.10. Mufaddaliyye

Hattâbiyye'nin beşinci fırkası, (Gâliye'den onuncu firka) Mufaddaliyye'dir. Bu adla anılmalarının nedeni, sarraf olduğu için, reislerine Mufaddal ismi verilmiştir. Diğer Hattâbiyye fırkaları gibi, bunlar da Cafer'in rab olduğuna inanırlar. Ona nübüvvet ve risâlet isnat ederler. Cafer'in, Ebu'l-Hattâb'ı terk etmesi nedeniyle, bu hususta onunla görüş ayrılığına düşmüşlerdir. İmâmiyye arasında, Haşimoğullarından Ali'nin nass ile tayin edildiğini kabul edenler ve kendilerinin imam olduğu iddiasında bulunanların tamamı altı kişidir. Bunlar: Abdullah b. Amr b. Harb el-Kindî, Beyân b. Sem'ân et-Temîmî, Muğire b. Saîd, Ebû Mansûr, Hasan b. Ebî Mansûr, Ebu'l-Hattâb el-Esedî'dir. Ebu'l-Hattâb, kendisinin de Haşimoğullarının en üstünü olduğunu iddia etmiştir. "Asrımızda, Selmân el-Fârisî'nin ilah olduğunu kabul edenler vardır" demiştir. Sûfiyye'den zâhid kimseler arasında hulûlu kabul edenler ve Allah'ın, bedenlere hulul ettiğini söyleyenler vardır. Zira İlah'ın insan, hayvan ve benzer bedenlere hulul etmesi mümkündür. Bu firka taraftarları güzel bir şey gördükleri zaman, "Belki de, Allah ona hulul etmiştir" derler. Bunlar, dinî kurallardan uzaklaşma eğilimindedirler. Zira insana hiçbir şeyin farz olmadığını ve mabuduna ulaşması durumunda da ibadetin gereksizliğini savunurlar.

3.3.10.11. Ruhul-Kuds'ün Hz. Peygamberde Olduğunu Söyleyenler

Gâliye'den on birinci firka, Ruhul-Kuds'ün Peygamber'de (s.a.v.) bulunduğunu iddia eder. Sonra sırasıyla Ali'ye, Hasan'a, Hüseyin'e, Ali b. el-Hüseyin'e, Muhammed b. Ali'ye, Cafer b. Muhammed b. Ali'ye, Müsâ b. Cafer'e, Ali b. Müsâ b. Cafer'e, Muhammed b. Ali b. Musa'ya, Ali b. Muhammed b. Ali b. Musa'ya, Hasan b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Musa'ya, Muhammed b. el-Hasan b. Ali b. Muhammed b. Ali'ye geçtiğini iddia ederler. Onlara göre, bu sayılanların hepsi ilahdır. Bunların her biri tenasüh yoluyla ilah olmuştur. Zira onlara göre ilah, çeşitli bedenlere girebilir.

3.3.10.12. Hz. Ali'nin Allah Olduğunu İddia Edenler

Gâliye'nin on ikinci fırkası, Ali'nin Allah olduğunu iddia edenlerdir. Bunlar, Peygamberi (s.a.v.) yalancılıkla suçlarlar ve ona söverler. Ali'nin, kendi durumunu açıklaması amacıyla ona öncelik tanıdığını fakat onun kendisi için nübüvvet iddiasında bulunduğunu söylerler.

3.3.10.13. Şurayîyye ve Nemîriyye

Gâliye'den on üçüncü fırka, Şurayî'nin taraftarlarıdır. Bunlar, Allah'ın beş kişiye hulul ettiğini iddia ederler. Bunlar sırasıyla Hz. Peygamber, Ali, el-Hasan, el-Huseyin ve Fâtıma'dır. Şurayîyye'ye göre bunların her biri ilahtır. Ancak Şurayî'nin taraftarları, Peygamberi (s.a.v.) yalancılıkla suçlamıyorlar ve bundan önce zikrettiğimiz fırka ile ilgili olarak anlattıklarımızı kabul etmiyorlardı. Bunlar şöyle derler: “İlah'ın hulul ettiği beş kişinin zıtları vardır. Bu zıtlar şunlardır: Ebû Bekir, Ömer, Osman, Muâviye ve Amr b. el-Âs'tır. Bunlar, zıtlar hakkında iki gruba ayrıldılar: Bir kısmı, zıtların övülecek kimseler olduğunu iddia etmiştir; çünkü beş kişinin üstünlüğü bu zıtlar sayesinde bilinmektedir. Bu yüzden onlar övülmelidirler. Diğer bir kısmı ise, zıtların kötülenmesi gerektiğini iddia etmişlerdir; çünkü onların övülecek bir durumu yoktur”. Şurayî'nin, Allah'ın kendisine hulul ettiği iddiasında bulunduğu da anlatılır. Ayrıca Râfızîler'den Nemîrî'nin taraftarları olan ve Nemîriyye denilen fırkanın, Allah'ın Nemîrî'ye hulul ettiğini söyledikleri de rivayet edilir.

3.3.10.14. Sebeiyye

Gâliye'den on dördüncü fırka, Abdullah b. Sebe'nin taraftarları olan Sebeiyye'dir. Bunlar, Ali'nin ölmediğini, kıyamet gününden önce dünyaya tekrar döneceğini, zulümle dolu olan yeryüzünü adaletle dolduracağını iddia ederler. Onun, Ali (a.s) için "Sen sen!" (Yani sen bir ilahsın) dediğini zikrederler.

Sebeiyye taraftarları, ricat'a yani ölümlerin dünyaya tekrar döneceğine inanırlar. Nitekim Seyyid ölümlerin dünyaya döneceğini kabul ediyordu ve Abdullah b. Sebe, bu konuda şöyle diyordu: “İnsanların hesaptan önce dünyalarına dönecekleri güne kadar.”

3.3.10.15. Mufavvıza

Gâliye'den on beşinci fırka, Allah'ın (c.c.) bütün işlere vekil tayin ettiğini ve onları Muhammed'e (s.a.v.) bıraktığını iddia eder. Allah, ona dünyayı yaratma kudreti vermiştir. O da onu yaratmış ve düzenlemiştir. Nitekim Allah, dünyada bulunanlardan hiçbir şeyi yaratmamıştır. Mufavvıza taraftarlarının çoğu, bunu Ali hakkında da söylerler. Bunlar, imamların kanunların hükmünü kaldırdığını, kendilerine meleklerin indiğini, işaretler ve mucizeler gösterdiklerini ve kendilerine vahiy edildiğini iddia ederler. Onlardan bazıları ise, bulutlara selam verir ve bir bulut geçtiği zaman Ali'nin (r.a.) onun içinde olduğunu söylerler.

3.3.11. İmâmiyye

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in vefatından sonra Hz. Ali ve sırasıyla onun iki oğlu ve torunlarını Allah'ın emri, Peygamber'in tâyini ve vasiyeti ile meşrû imam kabul eden ve böylece on iki imama inanmayı dinin aslına dahil bir rükun olarak görenlerin mezhebidir. Bu gün Şîa denince ilk olarak, umumiyetle "İmâmiyye" fırkası anlaşılır (Gölpınarlı, 1977:37).

Bunlar Şîa'nın büyük bir çoğunluğunu teşkil ederler. On iki imam kabul ettiklerinden dolayı İsnâ-âşeriyye; imamlara inanmayı imanın şartlarından biri olarak gördüklerinden İmâmiyye denmiştir (Fığlalı, 1990:156).

Hem itikad hem de ibadet ve muamalatla İmam Cafer es-Sâdık'ın görüşlerine dayandıklarından Câferiyye de denmiştir (Karaman, 1993,VII,4).

İmâmiyye fırkasına göre; imamet inanç temellerinden ve İslam'ın rükünlerinden biridir. İmamlara itaat şarttır. Zira onlara itaat, Allah'a itaat, isyan ise, Allah'a isyan demektir. İmamlar, Allah'ın kulları üzerinde hüccetleri ve şahitleridir. İnsanları doğru yola sevk eden, Allah'ın ilminin hazineleri, yeryüzünde Allah'ın halifeleri ve O'na giden kapılarıdır. Allah'ın nurları, yeryüzünün direkleridir. İlimleri derin ve köklüdür, insanların muhtaç oldukları her şeyi bilirler (Bulut, 1991:133).

Bundan dolayı imamet Ehl-i Sünnet'in dediği gibi, ümmetin istek ve seçimine bırakılabilecek küçük işlerden değildir. İmamet, dinin bir rükünü ve İslam'ın temelidir.

Peygamber'in bu meseleyi gizlemesi, ümmetin takdirine bırakması caiz değildir. Peygamberin ümmete bir imam tayin etmesi gerekir (Ebu Zehra, 1993:55).

Şîa'ya göre imam nassla tayin edilir ve masumdurlar. İmâmiyye, imamın ancak Allah'a asi olmaktan masum olan bir kişi olacağında itifak etmesine rağmen, ismetin imametle birlikte mi başladığı yoksa daha önceden mi var olduğu konusunda ihtilaf etmiştir (Bulut, 1991:136).

İmâmiyye'ye göre usûl-ü Din, yani dinin asılları, kökleri beştir: Tevhid, Nübüvvet, İmâmet, Meâd ve Adâlet'tir (Fığlalı, 1990:170).

Eş'arî İmâmiyye'yi râfızî başlığı altında aşağıdaki gibi ele alıp sınıflandırmıştır

3.3.12. Râfıza

Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in imametini kabul etmedikleri için bunlara, Râfıza (terk edenler/ terk ediciler) denilmiştir. Bunlar, Peygamberin (s.a.v.) Ali b. Ebî Tâlib'in ismini açıklayarak hilafete tayin ettiği ve bunu açıkça söyleyip ilan ettiği hususunda ittifak ederler. Onlara göre sahabenin çoğu, Hz. Peygamberin vefatından sonra, Ali'ye uymayı terk etmek suretiyle sapıklığa düşmüşlerdir, imamet, ancak nass ile tayin ve tevkif yoluyla olur. İmamet akrabalığı gerektirir. İmamın takiyye durumunda, imam olmadığını söylemesi caizdir. Râfızîlerin hepsi hükümlerde içtihadı kaldırmışlardır. İmamın, insanların en üstünü "efdal" olması gerektiğini iddia ederler. Ali'nin (r.a.) bütün işlerinde isabet ettiğini ve onun dinî konuların hiçbirinde hata etmediğini iddia ederler. Ancak "Ebû Kâmil'in taraftarları olan Kâmilîyye fırkası, bir taraftan Ali'ye uymadıkları için insanları diğer taraftan da hakkını aramadığı için Ali'yi kâfir saymıştır. Bunlar, zalim imamlara karşı ayaklanmayı kabul etmezler ve isyanın nass ile tayin edilmiş bir imam bulunmaksızın mümkün olmadığını söylerler.

Râfızî Gruplar

Râfıza fırkaları, Kâmilîyye hariç, yirmi dört fırkadır. Bunlara, Ali b. Ebî Tâlib'in imamete nass ile tayin edildiğine inandıkları için İmâmiyye denilmiştir.

3.3.12.1. Kat'iyye

Birinci fırka Kat'iyye'dir, Musa b. Cafer b. Muhammed b. Ali'nin ölümüyle imameti kesintiye uğrattıkları için bunlara Kat'iyye ismi verilmiştir. Şîa'nın çoğunluğu, Peygamber'in (s.a.v.), Ali b. Ebî Tâlib'i imamete nass ile tayin ettiğini ve onu kendisinden sonra bizzat ve ismini belirtmek suretiyle halife olarak atadığını kabul ederler. Ali'nin de oğlu Hasan b. Ali'yi, Hasan b. Ali'nin kardeşi Hüseyin b. Ali'yi, Hüseyin b. Ali'nin oğlu Ali b. el-Hüseyin'i, Ali b. el-Hüseyin'in oğlu Muhammed b. Ali'yi, Muhammed b. Ali'nin oğlu Cafer b. Muhammedi, Cafer b. Muhammed'in oğlu Mûsâ b. Cafer'i, Mûsâ b. Cafer'in oğlu Ali b. Musa'yı, Ali b. Musa'nın oğlu Muhammed b. Ali b. Musa'yı, Muhammed b. Ali b. Musa'nın oğlu Ali b. Muhammed b. Ali b. Musa'yı, Ali b. Muhammed b. Ali b. Musa'nın Samarrâ'da bulunan oğlu Hasan b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Musa'yı, Hasan b. Ali'nin oğlu Muhammed b. el-Hasan b. Ali'yi nass ile imamete tayin ettiğini iddia ederler. Onlara göre Muhammed b. el-Hasan b. Ali gâibdir ve beklenen mehdîdir. Nitekim onun ortaya çıkacağını, zulüm ve zorbalıkla dolu olan yeryüzünü adaletle dolduracağını iddia ederler.

3.3.12.2. Keysâniyye

İkinci fırka Keysâniyye'dir. Keysaniyye'de kendi içinde on bir fırkaya ayrılır. Muhtar ayaklanıp Hüseyin b. Ali'nin öcünü almak istediği ve Muhammed b. el-Hanefiyye'ye uymaya çağırıldığı için bunlara Keysâniyye denilmiştir; çünkü ona Keysân da deniliyordu. Onun, Ali b. Ebî Tâlib'in (r.a.) azatlı kölesi olduğu söylenir.

Keysâniyye'nin birinci fırkası, Râfıza'dan ikinci fırkadır. Bunlar, Ali b. Ebî Tâlib'in, oğlu Muhammed b. el-Hanefiyye'yi imamete nass ile tayin ettiğini, çünkü Basra'da sancağı ona verdiğini iddia ederler.

3.3.12.3. Üçüncü Fırka

Keysâniyye'nin ikinci fırkası Râfıza'dan üçüncü fırkadır. Bunlar, Ali b. Ebî Tâlib'in, oğlu Hasan b. Ali'yi, Hasan b. Ali'nin, kardeşi Hüseyin b. Ali'yi, Hüseyin b. Ali'nin de kardeşi Muhammed b. Ali'yi (Muhammed b. el-Hanefiyye) imamete nass ile tayin ettiğini iddia ederler.

3.3.12.4. Kerbiyye

Keysâniyye'nin üçüncü fırkası Râfıza'dan dördüncü fırkadır. Bunlar, Ebû Kerb ed-Darîr'in taraftarları olan Kerbiyye'dir. İddialarına göre, Muhammed b. el-Hanefiyye Radvâ dağında yaşamaya devam etmektedir. Sağında bir aslan, solunda bir kaplan bulunmakta ve onu korumaktadır; ortaya çıkacağı zamana kadar sabah ve akşam yiyecekleri kendisine gelmektedir. Bunlar, onun insanlardan gâib olarak bu hale yaşamasının sebebinin, başkasının bilemeyeceği, Allah'ın bir tedbiri olduğunu iddia ederler. Şair Küseyyir de bu görüştedir.

Nitekim bu hususta şunları demiştir:

Bilin ki, Kureyş'ten Hakk'ın valileri olan imamlar,

Tam dört kişidir:

Ali ve evlâdından üçü ki,

Onlar torunlardır; yoktur onlarda gizli bir şey.

Bir torun, iman ve iyilik torunudur;

Bir torunu Kerbela kaybetmiştir.

Bir torun ise, ölümü tatmayacaktır.

Önünde sancak olan süvarilere komutanlık edinceye kadar,

Radvâ dağında gâib olmuştur,

Bir zaman insanlara görünmeyecektir, yanında bal ve su vardır.

3.3.12.5. Beşinci Fırka/Grup

Keysâniyye'nin dördüncü fırkası Râfıza'dan beşinci fırkadır. Bunlar, Muhammed b. el-Hanefiyye'nin, Abdülmelik b. Mervân'a boyun eğdiği ve ona biat ettiği için ceza olarak Radvâ dağına konulduğunu iddia edeler.

3.3.12.6. Altıncı Fırka/Grup

Keysâniyye'nin beşinci fırkası Râfıza'dan altıncı firkadır. Bunlar, Muhammed b. el-Hanefiyye'nin öldüğünü, ondan sonra oğlu Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. el-Hanefiyye'nin imam olduğunu iddia ederler.

3.3.12.7. Yedinci Fırka/Grup

Keysâniyye'nin yedinci fırkası Râfıza'dan sekizinci firkadır. Bunlar, Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. el-Hanefiyye'den sonra, kardeşinin oğlu Hasan b. Muhammed b. el-Hanefiyye'nin imam olduğunu iddia ederler. Çünkü Ebû Hâşim ona imam olmasını vasiyetle bildirmiştir. Hasan da, oğlu Ali b. el-Hasan'a vasiyette bulunmuştur. Ali öldüğü zaman halef bırakmamıştır. Bunlar, Muhammed b. el-Hanefiyye'nin ricatını (dünyaya geri dönmesini) bekliyorlar, onun yeniden hayata döneceğini ve yeryüzüne hâkim olacağını söylüyorlar. Bunlar, bugün çölde yaşıyorlar, iddialarına göre; Muhammed b. el-Hanefiyye dönünceye kadar herhangi bir imamları olmayacaktır.

3.3.12.8. Râvendiyye, Rîzâmiyye ve Ebû Müslimiyye

Keysâniyye'nin sekizinci fırkası Râfıza'dan dokuzuncu firkadır. Bunlar, Ebû Hâşim'den sonra, Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'ın imam olduğunu iddia ederler. Şöyle derler; "Ebû Hâşim, Şam'dan dönmesi esnasında Arzu'-Şerât'da vefat ederken, burada Muhammed b. Ali b. Abdullah b. el-Abbâs'a vasiyette bulundu, onu imam olarak atadı. Muhammed b. Ali de, oğlu İbrahim b. Muhammed'e, İbrahim b. Muhammed de Ebu'l-Abbâs'a vasiyette bulundu. Böylece hilafet, birinden diğerine vasiyet yoluyla geçerek, Ebû Cafer el-Mansûr'a geldi. Onlardan bazıları, bu görüşten dönerek, Peygamberin (s.a.v.) Abbâs b. Abdilmuttalib'i nass ile tayin edip, imamlığa atadığını iddia ettiler. Sonra Abbâs yerine, oğlu Abdullah'ı nass ile tayin etmiştir. Abdullah da, oğlu Ali b. Abdullah'ı nass ile imamete tayin etmiştir. Bütün bunlar, imameti Ebû Cafer el-Mansûr'a kadar ulaştırdılar. Bunlar Râvendiyye'dir. Bu fırka Ebû Müslim konusunda ikiye ayrılmıştır: Bunlardan birincisi Rizâm isimli bir kişinin taraftarları olan Rizâmiyye fırkası, Ebû Müslim'in öldürüldüğünü iddia etmiştir. Ebû Müslimiyye denilen diğer fırka ise Ebû Müslim'in sağ olduğunu ve ölmediğini söylemiştir. Bunların, seleflerinin helal görmedikleri şeyleri, helal olarak kabul ettiklerinden bahsedilir.

3.3.12.9. Harbiye

Keysâniyye'nin dokuzuncu, Râfıza'dan onuncu fırka Abdullah b. Amr b. Harb'in taraftarları olan Harbiyye'dir. Bunlar, Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. el-Hanefiyye'nin, Abdullah b. Amr b. Harb'i imam olarak tayin ettiğini ve Ebu Hâşim'in ruhunun ona hulul ettiğini iddia ederler. Sonra Abdullah b. Amr b. Harb'in yalanına vâkıf olunca, bir imam aramak üzere Medine'ye gittiler. Orada Abdullah b. Muâviye b. Abdillah b. Cafer b. Ebî Tâlib'e ulaştılar. Onlardan, Abdullah b. Cafer b. Ebî Tâlib kendisini imam kabul etmelerini istedi, onlar da bunu kabul ettiler, onun imametine inandılar ve onun imam olması konusunda vasiyet bulunduğu iddiasını savundular. Bunlar, Abdullah b. Muâviye hakkında üç fırkaya ayrıldılar. Bir fırka onun öldüğünü; diğer bir fırka, onun İsfahan dağında bulunduğunu, ölmediğini ve süvari kuvvetleriyle Haşimoğullarından insanlara komutanlık yapıncaya kadar ölmeyeceğini; diğer bir fırka ise, onun İsfahan dağında hayatta olduğunu, ölmediğini, insanların idaresini ele alıncaya kadar ölmeyeceğini ve onun Peygamber'in (s.a.v.) müjdelediği mehdî olduğunu iddia etmiştir.

3.3.12.10. Beyâniyye

Keysâniyye'nin onuncu fırkası Râfıza'dan on birinci fırkadır. Beyân b. Sem'ân et-Temîmî'nin taraftarlarının oluşturduğu bu fırka Beyâniyye adını almıştır. Bunlar, Ebû Hâşim'in, kendisinden sonra vasiyette bulunacağı yakını olmadığı için Beyân b. Sem'ân et-Temîmî'ye imam olması konusunda vasiyette bulunduğunu iddia ederler.

3.3.12.11. Onbirinci Fırka/Grup

Keysâniyye'nin on birinci fırkası Râfıza'dan on ikinci fırkadır. Bunlar, Ebû Hâşim Abdullah b. Muhammed b. el-Hanefiyye'den sonra Ali b. el-Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib'in imam olduğunu iddia ederler.

3.3.12.12. Muğriyye

Râfıza'dan on üçüncü fırka, imameti, Peygamber (s.a.v.)'den nass yoluyla Ali'ye ulaştıranlar ve Ali b. el-Hüseyin'de sona erdirenlerdir. Bunlar, Muğîre b. Saîd'in taraftarları olan Muğriyye'dir. Ali b. el-Hüseyin'den sonra, oğlu Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin Ebû Cafer'in imam olduğunu iddia ederler. Ebû Cafer, imamlığı Muğîre b.

Saîd'e vasiyetle bırakmıştır. Bunlar, mehdî ortaya çıkıncaya kadar onu imam olarak kabul ederler. İddia ettikleri mehdî, Muhammed b. Abdullah b. el-Hasan (b. el-Hasan) b. Ali b. Ebî Tâlib'dir. Onun hayatta olduğunu. Hacir yakınlarında bir dağda yaşadığını ve ortaya çıkacağı zamana kadar orada ikamet etmeye devam edeceğini iddia ederler. Biz, onlardan bir grubun, imameti Ali b. el-Hüseyin'e kadar götürdüklerini söylerken şunu kastediyoruz: Onlar, Peygamber'in (s.a.v.) Ali'yi nass ile imamlığa tayin ettiğini, Ali'nin el-Hasan'ı, Hasan'ın Hüseyin'i ve Hüseyin'in de Ali b. el-Hüseyin'i nass ile imamete tayin ettiğini söylüyorlar.

3.3.12.13. Onüçüncü Fırka/Grup

Râfıza'dan ondördüncü fırka, imameti, Peygamber'den (s.a.v.) nass yoluyla Ali'ye ulaştırırlar ve Ali b. el-Hüseyin'de sona erdirenlerdir. Ali b. el-Hüseyin'den sonra, Ebû Cafer Muhammed b. Ali'nin imam olduğunu, Ebû Cafer'den sonra Medine'de ayaklanmış olan Muhammed b. Abdullah b. el-Hasan'ın imam olduğunu ve onun mehdî olduğunu iddia ederler. Muğîre b. Saîd'in imametini inkâr ederler.

3.3.12.14. Hüseyniyye ve Muhammediyye

Râfıza'dan on beşinci fırka imameti, Peygamber'den (s.a.v.) nass yoluyla Ali'ye ulaştırırlar ve Ali b. el-Hüseyin'de sona erdirenlerdir. Ali b. el-Hüseyin'in, Ebû Cafer Muhammed b. Ali'yi nass ile imamete tayin ettiğini, Ebû Cafer Muhammed b. Ali'nin de Ebû Mansûr'a imam olması konusunda vasiyette bulunduğunu iddia ederler. Bunlar iki fırkaya ayrılmışlardır: Hüseyniyye denilen fırka, Ebû Mansûr'un, oğlu Hüseyin b. Ebî Mansûr'a vasiyette bulunduğunu ve kendisinden sonra onun imam olduğunu iddia eder. Muhammediyye denilen diğer fırka ise, Muhammed b. Abdullah b. el-Hasan'ın imam olduğu görüşüne meyiletmiş ve onun hilafetini kanıtlamaya çalışmıştır. Bunlar Ebû Cafer'in, Haşimoğullarına değil, Ebû Mansûr'a vasiyette bulunduğunu söylemişlerdir. Nitekim Musâ (s.a.v.), Yûşa b. Nûn'un ve Harun'un çocuklarına değil, Yûşa b. Nûn'a vasiyetle bırakmıştır. Ebû Mansûr'dan sonra hilafeti, Ali'nin çocuklarına geçer. Nitekim Yûşa' b. Nûn'dan sonra imamet Harun'un çocuklarına dönmüştür. Yine Musa'nın (a.s.), iki batın arasında ihtilaf olmaması amacıyla, Yûşa b. Nûn ve Harun'un çocuklarına değil, Yûşa b. Nûn'a vasiyette bulunduğunu söylemiştir. Bu da Yûşa'nın bu duruma hak kazandığına delalet etmektedir. Aynı şekilde Ebû Cafer de imameti, Ebû Mansûr'a vasiyetle bırakmıştır. Bunlar, Ebû Mansûr'un, "Artık ayrılık vaktim geldi. Benim yerime

koyacak kimsem yok. Fakat yerime geçecek olan Muhammed b. Abdullah'tır" dediğini iddia ederler.

3.3.12.15. Nâvûsiyye

Râfıza'dan on altıncı fırka, imameti, Ebû Cafer Muhammed b. Ali'ye kadar ulaştırır. Ebû Cafer ise, Cafer b. Muhammed'i imamete nass ile tayin etmiştir. Cafer b. Muhammed, hayatta olup, ölmemiştir ve iş başına geçinceye kadar ölmeyecektir. O, mehdidir. Bu fırkaya Basralı Aclân b. Nâvûs denilen reislerinden dolayı Nâvûsiyye ismi verilmiştir.

3.3.12.16. İsmâîliyye

Râfıza'dan onyedinci fırka, Cafer b. Muhammed'in öldüğünü, ondan sonra oğlu İsmail b. Cafer'in imam olduğunu iddia ederler. İsmail'in, babası hayattayken öldüğünü kabul etmezler. Nitekim onlar, İsmail iş başına geçinceye kadar ölmeyecektir. Çünkü babası, onu vasiyetle imamlığa tayin etmiş ve kendisinden sonra imam olduğunu bildirmiştir, derler.

3.3.12.17. Karâmîta

Râfıza'dan onsekizinci fırka, Karâmîta'dır. Bunlar Peygamber (s.a.v.)'in Ali b. Ebî Tâlib'i imamlığa nass ile tayin ettiğini; Ali'nin, oğlu Hasan'ı, Hasan b. Ali'nin, kardeşi Hüseyin b. Ali'yi, Hüseyin b. Ali'nin, oğlu Ali b. el-Hüseyin'i, Ali b. el-Hüseyin'in, oğlu Muhammed b. Ali'yi, Muhammed b. Ali'nin, oğlu Cafer'i ve Cafer'in de, oğlunun oğlu Muhammed b. İsmail'i imamete nass ile tayin ettiğini iddia ederler. Muhammed b. İsmail'in bugün hayatta olduğunu, ölmediğini, yeryüzüne hâkim olmadıkça da ölmeyeceğini, zira onun önceden müjdelenen bir mehdî olduğunu ileri sürerler. Bunu, seleflerinden rivayet ettikleri ve imamların yedincisinin hayatta olduğunu bildiren haberlerle kabul ettiler.

3.3.12.18. Mubârekiyye

Râfıza'dan ondokuzuncu fırka, Karâmîta hakkında anlattığımız gibi, imameti, Ali b. Ebî Tâlib'e ulaştırır ve Cafer b. Muhammed'de sona erdirir. Bunlar, imamlık konusunda Cafer b. Muhammed'in diğer çocuklarına değil, oğlu İsmâîl için vasiyette bulunduğunu, İsmâîl babası hayattayken ölünce, oğlu Muhammed b. İsmail'in imam olduğunu iddia ederler. Bu gruba, Mübarek isimli reislerine nispetle Mubârekiyye denir. Muhammed b.

İsmail'in öldüğünü, bu nedenle imamlık yetkisinin kendisinden sonra çocuklarında olduğunu iddia ederler.

3.3.12.19. Sumeytiyye

Râfıza'dan yirminci fırka olan Sumeytiyye, daha önce anlattığımız firkalarda olduğu gibi, imameti Ali'den başlatarak, Cafer b. Muhammed'de sona erdirir. Cafer'den sonra, Muhammed b. Cafer'in imam olduğunu, ondan sonra da imametın onun çocuklarına geçtiğini iddia ederler. Bunlar, reisleri Yahya b. Ebî Sumeyt'e nispetle Sumeytiyye adını almışlardır.

3.3.12.20. Ammâriyye/Eftahiyye ve Zurâriyye/Nemîriyye

Râfıza'dan yirmi birinci fırka, az önce görüşünü açıkladığımız firkada belirttiğimiz gibi, imameti, Ali'den başlatarak, Cafer b. Muhammed'e kadar götürür. Bunlar, Cafer'den sonra oğlu Abdullah b. Cafer'in imam olduğunu ve oğulları içinde en büyüğünün Abdullah b. Cafer olduğunu iddia eder. Bu fırka taraftarları, Ammâr olarak bilinen reislerine mensubiyetlerinden dolap Ammâriyye ismiyle tanınır. Yine bunlara, eftah “düztaban” olan Abdullah b. Cafer'den dolayı Fathiyye de denir. Bu fırka taraftarları oldukça çok sayıya ulaşmıştır. Ammâriyye'den bir grup Zurâre'nin kendi mezheplerinden olduğunu ve bu mezhepten dönmediğini iddia etmiştir. Bu firkadan bazıları Zurâre'nin, Abdullah b. Cafer'e bazı konularla ilgili olarak birtakım sorular yönelttiğini ve bunların cevabını alamayınca, bu mezhepten ayrılarak, Mûsâ b. Cafer b. Muhammed'i imam edindiğini ileri sürerler. Zurâre'nin taraftarları, Zurâriyye ve Temîriyye diye anılır.

3.3.12.21. Vâkıfa/Memtûra ve Mûsâiyye/Mufaddaliyye

Râfıza'dan yirmiikinci fırka, imameti, Cafer b. Muhammed'e kadar götürür. Cafer b. Muhammed'in, oğlu Mûsâ b. Cafer'i nass ile imamete tayin ettiğini, Mûsâ b. Cafer'in hayatta olduğunu, ölmediğini ve yeryüzünün doğusuna ve batısına hâkim olacağını, böylece zulüm ve zorbalıkla dolu olan yeryüzünü adalet ve eşitlikle dolduracağını iddia eder. Bu firkaya Vâkıfa denir. Çünkü bunlar, Mûsâ b. Cafer'de durup (vakf), onunla imamlığı bitirerek ondan ileri gitmezler. Vâkıfa muhaliflerinden bazıları, bu firkaya Memtûra adını vermiştir. Çünkü onlardan birisi, Mûsâ b. Cafer'in ölümüyle imamları sona erdiren Kat'iyye fırkası mensuplarından Yûnus b. Abdurrahman ile tartışmış,

Yûnus ona şöyle demiştir: "Siz, benim yanımda ıslak (memtûra) köpeklerden daha değersizsiniz" Bu yüzden, onlara bu kötü lakap verilmiştir. Mûsâ b. Cafer'in imametine inananlar, onun imamlığını kabul ettikleri için Mûsâiyye; liderleri arasında güçlülüğü ile tanınan Mufaddal b. Ömer'e nispetle de Mufaddaliyye diye anılırlar. Mûsâiyye'den bir grup, Mûsâ b. Cafer'in durumu hakkında tevakkuf edip, görüş belirtmediler ve şöyle dediler: "Onun ölüp ölmediğini bilmiyoruz. Bu nedenle başkasının imameti bizim için açıklanincaya kadar ona uyarız. Eğer onun imameti gibi, başkasının imameti de bize açıklanırsa, bunu kabul eder ve ona uyarız." Mûsâ b. Cafer'in ölümüyle imameti sona erdiren Kat'iyye'nin görüşlerini, Râfızîlerin düşüncelerini anlatmaya başladığımız yerde nakledip, izah etmiş ve açıklamıştık.

3.3.12.22. Ahmed b. Musa'nın İmametini iddia Edenler

Râfıza'dan yirmi üçüncü fırka, imameti, Mûsâ b. Cafer'e kadar götürenlerdir. Bunu daha önce mütekaddimînin görüşleri arasında anlatmıştık. Ancak bu fırka taraftarları, Mûsâ b. Cafer'in, oğlu Ahmed b. Mûsâ b. Cafer'i nass ile imamete tayin ettiğini kabul ederler.

3.3.12.23. Muhammed b. el-Hasan'ın İmametini İddia Edenler

Râfıza'dan yirmi dördüncü fırka, Peygamberin (s.a.v.) Ali'yi imamlığa nass ile tayin ettiğini, Ali'nin de Hasan b. Ali'yi nass ile atadığını ve böylece imametini Muhammed b. el-Hasan b. Ali b. Muhammed b. Ali b. Mûsâ b. Cafer'e kadar ulaştığını iddia ederler. Bunu, Rafızî fırkalarının ilkinden bahsederken anlatmıştık. Bunlar, Muhammed b. el-Hasan'dan sonra da bir imam geleceğini ve onun dünyayı adaletle doldurarak zulmü ortadan kaldıracığını ileri sürerler. Hâlbuki öncekiler, Muhammed b. el-Hasan'ın ortaya çıkıp, zulüm ve zorbalıkla dolu olan dünyayı adaletle dolduracağını söylemişlerdir. Muhammed b. Ali b. Musa'nın imametine inanan Râfızîler, onun yaşı konusunda ihtilaf etmiştir. Babası öldüğünde o sekiz yaşındaydı. Bazıları ise o dört yaşındayken babasının öldüğünü söylemişlerdir. Râfızîler bu durumdaki birinin imamlığı ve itaat edilip edilmeyeceği hususunda iki fırkaya ayrılmışlardır. Bazıları, onun bu durumda, itaat edilmesi gereken bir imam olduğunu, imamların bilmesi gereken hükümleri ve dünya işlerinin tamamını bildiğini iddia etmişlerdir. Kendisinden önceki imamlar gibi, onu da imam olarak kabul etmek ve ona itaat etmek gerekmektedir. Bazıları da, imamet başka insanlarda değil, sadece onda olduğu anlamında imam olduğunu ve bu süre zarfında başka birinin bu makama geçmesinin doğru olmadığını iddia etmiştir. Fakat onun bu

durumdayken önceki imamların kendilerinde topladıkları yetkileri kullanmasının ve insanlara imamlık yapmasının mümkün olmadığını; imamete uygun duruma gelinceye kadar geçen sürede, fıkıh, din ve maslahat ehli birinin insanlara namaz kıldırma ve hükümleri uygulama işini üzerine alması gerektiğini iddia ederler. Gulât ve İmâmiyye ile ilgili söz burada sona erdi.

3.3.13. Zeydiyye

Zeydîlik, İmâmiyye Şîa'sının dördüncü imamı Ali b. Hüseyin Zeynelâbidin'nin oğlu Yahya'ya uyarak onların imametini ileri sürenlerin mezhebidir. Şîî mezhepleri arasında en mutedili ve Ehl-i Sünnet'e en yakın olanıdır. Bunlar, İmamları nübüvvet derecesine yükseltmişler, onların da diğer insanlar gibi olduklarını, ancak Hz. Peygamber (s.a.s.)'den sonra gelen en faziletli insanlar olduklarını kabul etmişlerdir. Hz. Peygamber'in ashabından kimseyi tekfir etmemişler, özellikle de Hz. Ali (r.a.) kendilerine biat ettiği ve imamlıklarını kabul ettiği sahabelere saygı göstermişlerdir (Ebu Zehra, 1993:36).

İmam Zeyd Kufe'lilerin bey'atını aldıktan sonra on beş bin Kufe'li ile birlikte Hişam b. Abdülmelik'in Kufe-Basra valisi Yusuf b. Ömer es-Sakafi'ye karşı ayaklanır. Savaş devam ederken, Hişam'ın casusları, Zeyd'in taraftarlarını bazı hususlarda tereddüt ve şüpheye düşürürler. Bunun üzerine onlar Zeyd'e "Gerçek şu ki biz düşmanlarına karşı sana, atan Ali b. Ebi Talib'e haksızlık eden Ebu Bekir ve Ömer hakkındaki görüşünü söyledikten sonra yardım edeceğiz" derler. Bunun üzerine Zeyd, "Bu ikisi hakkında iyilikten başka bir şey söylemem ve babamdan da onlar hakkında iyilikten başka bir şey söylediğini işitmedim. Ben, atam Hüseyin'i öldüren ve el-Harra gününde Medine'ye saldıran sonra da Allah'ın Evi'ni mancınıkla taşa tutup ateşe veren Umeyye oğullarına karşı ayaklandım" der. Bu cevap üzerine onlar Zeyd'i terk ederler. O da, onlara "Beni bırakıp kaçtınız, terk ettiniz "rafaztumüni" der. O günden beri de onlara "Rafızı" denmiştir (Bağdadi, 1991:36).

İmam Zeyd'in yanında çok az sayıda insan kalmasına rağmen, son nefeslerine kadar çarpışır Zeyd öldürülür. Sonra cesedi kabirden çıkarılarak idam edilir ve daha sonra da yakılır (Abdulhamit, 1994:42).

Zeyd'in ölümünden sonra, kalanlar çeşitli fırkalara ayrılırlar. Carudiyye, Süleymaniye, Betriyye, Nu'aymiyye ve Yakubiyye bunların en önemlilerindendir (Eş'arî, 2005:85).

Oğlu Yahya ise, bu savaştan kurtulup kaçarak Horosan'a gider ve orada yakalanırsa da Cüzcân'da öldürülür. Zeydilik, Zeyd'in kardeşinin soyundan olan Nâsıru'l-Hak Utrûş'un, Mâzerdevan halkını Müslüman etmesine ve Taberistan'ı istilasına kadar uzunca bir süre dağınık halde kaldılar (Gölpınarlı, 2003:88).

Daha sonra Abbasi halifelerinin siyasi otoritelerinin zayıflamasından istifade eden Zeydî'ler kuzeyde Taberistan, güneyde de Yemen'de yeniden toparlanarak iki ayrı devlet kurarlar. Kuzeyde, Taberistan'daki Zeydi hanedanı Nâsıru'l-Hak Utrûş'un vefatına kadar hakimiyetini sürdürür. Güneyde Yemen Zeydiliği ise günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Fığlalı, 1990:140).

Eş'arî'nin Zeydiyye'yi ele alışı ise aşağıda ki gibidir.

Zeydiyye, Şîa'yı üç ana mezhep yapan gruplardan üçüncüsüdür. Bunlar, Zeyd b. Ali b. el-Hüseyin b. Ali b. Ebî Tâlib'in görüşüne sarıldıkları için Zeydiyye diye isimlendirilmişlerdir. Zeyd b. Ali'ye, Hişâm b. Abdülmelik zamanında Kûfe'de biat edilmişti. Kûfe emîri Yûsuf b. Ömer es-Sekafî idi. Zeyd b. Ali, Ali b. Ebî Tâlib'i Resûllah'ı (s.a.v.) diğer ashabından üstün görüyor, Ebû Bekir ve Ömer'i dost kabul ediyor ve zalim imama karşı ayaklanmayı caiz sayıyordu. O, Kûfe'de kendisine biat eden taraftarlarının huzuruna çıktığında, onlardan bazılarının Ebû Bekir ve Ömer'e sövdüklerini işitti. Bunu söylemelerini yasakladı.

Bunun üzerine ona biat edenler ondan ayrılınca, onlara "Beni terk ettiniz (rafaztumûnî)" demiştir. Bunlara, Zeyd'in "rafaztumûnî" sözünden dolayı Râfıza [Terkedenler] denildiği söylenmektedir. O, küçük bir toplulukla kaldı. Yûsuf b. Ömer ile savaştı ve öldürüldü; gece vakti defnedildi. Nasr b. Huzeyme el-Absî onunla birlikteydi. Sonra kabri bulundu, açıldı ve çıplak olarak asıldı.

Oğlu Yahya b. Zeyd, Velîd b. Yezîd b. Abdülmelik zamanında isyan etti. Bunun üzerine Horasan valisi Nasr b. Seyyar, ordu komutanı Selm b. Ahûz el-Mâzinî'yi onun üstüne gönderdi ve Mâzinî onu öldürdü. Yahya b. Zeyd, babası Zeyd Kûfe'de öldürülünce şöyle demiştir: Dostlarım; Benden Medine'deki akıl ve tecrübe sahibi olan

Haşimoğullarına bildirin: Mervân daha ne zamana kadar sizin hayırlılarınızı öldürecek?
Zaman ne kadar da tuhaf!

Onların sizi zelil etmesine ne zamana kadar razı olacaksınız?

Hâlbuki siz savaşta bile zillete razı olmazdınız.

Her maktulün kanını talep eden bir topluluk vardır.

Ne var ki Zeyd'in Irakeyn'de kanını talep eden yoktur.

Di'bil el-Huzâî, Yahya b. Zeyd hakkında şu mersiyeyi söylemiştir:

Kabirler vardır Kûfân'da, Taybe'de (Medine) ve Fahh'da,

Ulaşsın dualarım onlara...

Kabirler vardır ki, yeri Cûzcân'dadır;

Diğerleri Bâhamrâ'da Gurubât'ın yanında.

Di'bil, Yahya b. Zeyd ve onunla birlikte öldürülenlerin Cûzcân topraklarındaki
kabirlerini kastediyor.

Zeydiyye Fırkaları

Zeydiyye, altı fırkaya ayrılmıştır.

3.3.13.1. Cârûdiyye

Birinci fırka, Ebu'l-Cârûd'un müntesiplerinin oluşturduğu Cârûdiyye'dir. Bunlar, Ebu'l-Cârûd'un görüşünü benimsedikleri için Cârûdiyye olarak isimlendirilmişlerdir. Bunlar, Ali b. Ebî Tâlib, Peygamberden sonraki imamdı. İnsanlar, Peygamber'den (s.a.v.) sonra ona uymayı terk ettikleri için sapıttılar ve küfre düştüler. Ali'den sonra Hasan imamdır. Hasan'dan sonra da Hüseyin imamdır. Cârûdiyye, iki fırkaya ayrılmıştır; Birinci fırka, Ali'nin Hasan'ı nass ile imamete tayin ettiğini ve Hasan'ın da Hüseyin'i nass ile imamete tayin ettiğini iddia etmiştir. Fakat Hasan ve Hüseyin'in çocuklarında şûra vardır. Bunlardan, Rabbinin yoluna davet etmek üzere ortaya çıkan, âlim ve fazıl olan kimse imamdır. Diğer bir fırka ise, Peygamber'in (s.a.v.) birbirlerinden sonra imamete geçmeleri için, Ali'den sonra Hasan'ı, Hasan'dan sonra Hüseyin'i nass ile imamete tayin

ettiğini iddia etmiştir. Cârûdiyye, başka bir hususta üç fırkaya ayrılmıştır: Bir fırka, Muhammed b. Abdullah b. el-Hasan'ın ölmediğini, onun ortaya çıkacağını ve gâlip geleceğini iddia etmiştir. Diğer bir fırka, Tâlikân'ın efendisi Muhammed b. el-Kâsım'ın hayatta olduğunu, ölmediğini, onun ortaya çıkacağını ve diğerlerine gâlip geleceğini iddia etmiştir. Diğer bir fırka da, Küfe valisi Yahya b. Ömer hakkında aynı şeyi söylemiştir.

3.3.13.2. Süleymaniyye

Zeydiyye'den ikinci fırka, Süleyman b. Cerîr ez-Zeydî'nin taraftarları Süleymaniyye'dir. Bunlar, imametın şûra ile olduğunu, Müslümanların seçkinlerinden iki adamın akdiyle imametın gerçekleşeceğini, her bakımdan daha üstün fâdıl olan biri varken, mefdûlün imametının geçerli olduğunu iddia ederler. Bunlar, Ebû Bekir ve Ömer'in imametini kabul ederler. Zurkân'ın, Süleyman b. Cerîr'den naklettiğine göre o, Ebû Bekir ve Ömer'e biat edilmesinin hata olduğunu, bu ikisinin tevil yönünden fîsk ismini hak etmediklerini; ümmetin, o ikisine biat etmekle daha iyi olanı terk ettiklerini iddia ediyordu. Süleyman b. Cerîr, Ali'yi Osman'dan önde kabul eder ve kendisinden intikam alman olaylar hakkında onu kâfir sayar. O, Ali b. Ebî Tâlib'in dalâlette olmadığını kendi yanında sabit olduğunu, onun dalâlette olduğuna dair adil bir belgenin bulunmadığını; bu ince meseleyi avamın bilmesi gerekmediğini iddia eder. Çünkü bu ince mesele, kendisine sahîh rivayetler yoluyla ulaşan kimseye vaciptir.

3.3.13.3. Betriyye (Butriyye)

Zeydiyye'den üçüncü fırka, Hasan b. Sâlih b. Hayy'in ve Kesîru'n-Nevvâ'nın taraftarları olan Betriyye veya (Butriyye)'dir. Kesîr'in lakabı "Ebter" olduğu için bunlara Betriyye denilmiştir. Bunlar, Ali'nin, Resûlullah (s.a.v.)'tan sonra insanların en üstünü ve imamete en layık kişi olduğunu iddia ederler. Ancak Ebû Bekir ve Ömer'e biat hata değildir; çünkü Ali, bunu o ikisine bırakmıştır. Butriyye mensupları, Osman ve onun katilleri hakkında susarlar. Onu tekfir etmezler. Ölülerin dünyaya tekrar döneceğini [ricat] kabul etmezler. Ali'nin imametini, kendisine biat edildiği zaman geçerli görürler. Hasan b. Salih b. Hayy'in, kendisinden intikam alınan olaylardan sonra, Osman'dan (r.a.) uzak durduğu nakledilir.

3.3.13.4. Nu'aymiyye

Zeydiyye'den dördüncü fırka, Nu'aym b. el-Yeman'ın taraftarları olan Nu'aymiyye'dir. Bunlar, Ali'nin imamete hak sahibi olduğunu, onun, Peygamber'den (s.a.v.) sonra insanların en üstünü olduğunu iddia ederler. Ümmetin, Ebû Bekir ve Ömer'i (r.a.) iş başına getirmesi ism (günah) hatası değildir. Fakat onlar daha üstün olanı terk etmekle apaçık bir hata işlemişlerdir. Osman'dan ve Ali ile savaşanlardan uzak dururlar ve onun kâfir olduğunu söylerler.

3.3.13.5. Beşinci Fırka

Zeydiyye'den beşinci fırka, Ebû Bekir ve Ömer'den uzak durur ve kıyametten önce ölümlerin dünyaya dönmesini kabul etmez.

3.3.13.6. Yakûbiyye

Zeydiyye'den altıncı fırka, Ebû Bekir ve Ömer'i dost kabul eder ve onlardan yüz çeviren kimselerden yüz çevirir. Ölümlerin dünyaya dönmesini kabul etmez ve buna inananlara karşıdır. Bunlar, Yakûb denilen bir adamın taraftarları olduğu için Yakûbiyye ismini almışlardır.

BÖLÜM 4: BAĞDADÎ, ŞEHRİSTANÎ VE NEVBAHTÎ'NİN ŞİA TASNİFİ

Bu bölümde Şîa'nın tasnifi noktasında Eş'arî'nin tasnifini daha iyi anlayabilmek için Bağdadî, Şehristanî ve Nevbahti'nin Şîa tasnifini ortaya koymaya çalışacağız. Bir önceki kısımda Eş'arî'nin sınıflandırmasını detaylı olarak verdiğimiz için bu bölümde sadece Bağdadî, Şehristanî ve Nevbahti'nin tasnifini detaya girmeden isimleriyle zikredeceğiz. Bağdadî'nin tasnifini ortaya koyarken her başlık altında Eş'arî ile aralarındaki tasnif farkını ortaya koyacağız.

Eş'arî Şîileri Şîa genel başlığı altında Gulat, Rafıza ve Zeydiyye başlıkları ile üçe ayırırken, Bağdadî Rafıza genel başlığı altında Zeydiyye, İmâmiyye, Keysaniyye ve Gulat başlıkları ile dört kısma ayırmıştır. Bunlardan Gulat'ın, bütün fırkalarını İslam fırkalarının dışında nitelendirmiştir (Bağdadî, 1991:19).

Şehristanî Şîa genel başlığı altında Keysaniyye, Zeydiyye, İmâmiyye, Galiyye, İsmailiyye başlıkları ile beş kısma ayırmıştır.

Nevbahti de ise genel olarak Zeydiyye, Caferiyye ve Galiye başlıklarını görmekteyiz.

4.1. Bağdadî'nin Şîa Tasnifi

4.1.1. Ravâfız Fırkalar

Daha önce de belirttiğimiz gibi Bağdadî Ravâfız fırkaları dört'e ayırmakta fakat Zeydiyye, İmâmiyye ve Keysaniyye'yi bu başlık altında sınıflandırırken bunlardan Gulat'ı İslam fırkalarının dışında nitelendirdiği için onu İslam'a mensup olmadıkları halde İslam'a nispet edilen fırkalar başlığı altında vermiş.

4.1.2. Zeydiyye

Bağdadî Zeydiyye'yi üç'e ayırmıştır. Eş'arî ise altı fırkaya ayırmıştır (Eş'arî, 2005:85)

1. Carudiye

2. Suleymaniyye-veya-Ceririyye

3. Butriyye

Eş'arî bunlara ilaveten Yakubiyye ve ismini zikretmediği bir başka grubu ekler.

4.1.3. Keysaniyye

Bağdadî Keysaniyye'yi rafıza'nın ikinci sınıfı olarak kabul ederken, Eş'arî Şîa'nın ikinci sınıfını teşkil eden Rafıza'nın ikinci fırkası olarak gösteriyor ve on bir kola ayırıyor. (Eş'arî, 2005:49).

4.1.4. İmâmiyye

Bağdadî İmâmiyye'yi rafıza'nın üçüncü sınıfı olarak kabul edip on beş fırkaya ayırırken, Eş'arî ise İmâmiyye ismini Şîa fırkaları içerisinde zikretmemektedir.

1. Kamiliyye

Eş'arî, Kamiliyye'yi Gâliya fırkaları arasında zikreder.

2. Muhammediyye:

Eş'arî Muhammediyye'yi Rafıza fırkalarının on beşincisi olarak Hüseyiniyye ile birlikte anmaktadır (Eş'arî, 2005:55).

3. Bakıriyye

4. Navusiyye

Eş'arî Navusiyye'yi Rafıza'da onaltıncı fırka olarak zikretmektedir (Eş'arî, 2005:56)

5. Şumeytiyye

Eş'arî Sumeytiyye'yi Rafıza'da yirminci fırka olarak zikretmektedir (Eş'arî, 2005:57).

6.Ammariyye

Eş'arî Ammariyye'yi Rafıza'da yirmi birinci fırka olarak, bu firkanın fathiyye olarak ta bilindiğini zikretmektedir (Eş'arî, 2005:58).

7. İsmailiyye

Eş'arî İsmailiyye'yi Rafıza'da on yedinci fırka olarak zikretmektedir (Eş'arî, 2005:56)

8. Museviyye

Eş'arî bu fırkayı Vakıfa/Memtura adıyla rafıza fırkalar içerisinde yirmi ikinci sırada anmaktadır (Eş'arî, 2005:58).

9. Mubarekiyye

Eş'arî bu fırkayı Rafıza'da on dokuzuncu fırka olarak zikretmektedir (Eş'arî, 2005:57).

10. Kat'iyye

Eş'arî bu fırkayı Rafıza'da birinci fırka olarak ele almaktadır (Eş'arî, 2005:48).

11. Hişamiyye

12. Zurariyye

Eş'arî bu fırkayı Rafıza'da yirmi birinci fırka olarak zikretmektedir. Zurare'nin taraftarlarının Zurariyye ve Temimiyye olarak anıldığını söylemektedir (Eş'arî, 2005:58).

13. Yunusiyye

Bağdadî'nin bu fırkanın kurucusu olarak gösterdiği Yunus b. Abdurrahman el-Kummi'yi Eş'arî Rafıza içerisinde Kat'iyye fırkası mensupları arasında göstermektedir (Eş'arî, 2005:48).

14. Şeytaniye

4.1.5. Gulat

1. Sebeiyye

2. Beyaniyye

3. Muğiriyye

4. Harbiyye

5. Mansuriyye

6. Cenahiyye

7. Hattabiyye

8. Gurabiyye
9. Mufavvıdiyye
10. Hululiyye
11. Ashabu't-Tenasuh
12. Habıtiyye
13. Himariyye
14. Mukannaiyye
15. Ruzamiyye
16. Yezidiyye
17. Meymuniyye
18. Batniyye
19. Hallaciyye
20. Azafiriyye
21. Ashabu İbaha

4.2. Şehristanî'nin Şîa Tasnifi

Şehristanî Şîa'yı beş genel başlık altında toplamda yirmi altı fırkaya ayırmıştır (Şehristanî, 2008:135,171).

4.2.1. Keysaniye

1. Muhtariye
2. Haşimiye
3. Beyaniyye
4. Rizamiyye

4.2.2. Zeydiyye

1. Carudiyye
2. Süleymaniye
3. Salihyye ve Butriyye

4.2.3. İmâmiyye

1. Bakıriyye ve Caferiyyetü'l-Vakıfe
2. Navusiyye
3. Eftahiyye
4. Şümeysiyye
5. İsmailiyye el-vakıfe
6. Museviyye ve Mufaddaliyye
7. İsna aşeriyye

4.2.4. Galiyye

1. Sebaiyye
2. Kamiliyye
3. Albaiyye
4. Mugiriyye
5. Mansuriyye
6. Hattabiyye
7. Keyyaliyye
8. Hişamiyye
9. Numaniyye

10. Yunusiyye

11. Nusayriyye ve İshakiyye

4.2.5. İsmailiyye

4.3. Nevbahti'nin Şia Tasnifi

Nevbahti'nin Şia tasnifini ortaya koyarken Nevbahti'nin *Fıraku'ş-Şia* adlı eserinin

Hasan Onat tarafından *Şiî Fırkalar* adıyla yayınlanan tercümesinden faydalanılmıştır.

4.3.1. Zeydiyye

1. Butriyye

2. Carudiyye

3. Sabbahiyye

4. Yakubiyye

5. Husayniyye

4.3.2. Caferiyye

1. Sumeytiyye

2. Fethiye

3. Navusiyye

4. İsmailiyye

5. Mubarekiyye

4.3.3. Galiyye

1. Sebaiyye

2. Keysaniyye

3. Harbiye

4. Hamziyye

5. Mugiriyye
6. Beyaniyye
7. Saidiyye
8. Hattabiyye
9. Beşiriyye
10. Albâiyye
11. Muhammise
12. Müslimiyye
13. Mazdekiyye
14. Zındikiyye
15. Dehriyye
16. Revendiyye

Eş'arî'de olmayıp Kummi ve Nevbahti'de bulunan Şîfî fıkalar ise şunlardır.

İmâmiyye, Hanefiyye, el Kerbiyye, el- Haşimiyye, Muhtariyye, Harisiyye, Reyyahiyye, Mameriyye, (Nevbahti, 2004:87,269).

Eş'arî Hz Ali taraftarlarını Şîa genel başlığı altında üç gruba ayırmış ve bu gruplardan Gâliyye'yi on beş, Rafıza'yı yirmi dört, Zeydiyye'yi altı fırkaya ayırarak toplam kırk beş fırkayla tasnif etmiştir.

Bağdadî ise Ravâfız genel başlığında üç gruba ayırmış ve bu gruplardan Zeydiyye'yi üç, Keysaniyye'yi iki ve İmâmiyye'yi on dört fırkaya ayırarak toplamda on dokuz fırkaya ayırmış, Galiyye'yi ise İslam'a inanmadıkları halde kendilerini İslamiyet'e mensup olarak göstermeye çalışanlar adıyla ayrı bir başlık altında sınıflandırmış ve yirmi bir fırkaya ayırmıştır. Görüldüğü gibi, itikadi İslam mezhepleri konusunda eser yazar müellifler, yapmış oldukları tasnifte herhangi bir ittifak gerçekleştirememişlerdir. Bu da

bize “ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağı” ile ilgili hadisin, sayısal bağlamda değil, çokluktan kinaye olarak takdim edildiğini göstermektedir.

Eş’arî’nin çalışmasında ismen zikretmediği, İmâmiyye, imametın tüm zamanlar için varlığı ve gerekliliğine inanmaktadır. Hz. Ali’nin oğlu Hüseyin ve soyundan olan imamlarla birlikte toplam on iki imamın masum ve mükemmel oluşunu, dini bir nassla belirleyen fırka olmakla diğer Şîi kollardan ayrılmaktadır.

İmâmiyye’ye göre Hz. Peygamber ve ailesi, vefatından sonra Hz. Ali’yi kendine halef kılarak imametini nassla belirlemiştir; bunu reddeden dinin farzlarından birini terk etmiş demektir. Benimsenen genel görüşe göre Hasan el-Askerî’nin (260/874) ölümüne veya On ikinci İmam’ın gaybeti iddiasına kadar İmâmiyye diye nitelenen müstakil bir mezhepten bahsetmek söz konusu değildir. “İmâmiyye” ismi ancak On birinci İmam Hasan el-Askerî’nin vefatından sonra ortaya çıkan fırkalardan birinin adı olarak kullanılmıştır. Şîi bilginlerin bir kısmı, sonraki Şîi uleması tarafından “İmâmî” ve “İmâmiyye” gibi adlarla anılmıştır. Zeydiyye dışındaki Şîi fırkaların neredeyse hepsi, gaybetten önce “Şîa” veya “Rafıza” diye anılmaktaydı. “İmâmiyye” ismi bu dönemde özel herhangi bir Şîi gruba atfedilmemişti.

Hicrî üçüncü asrın sonlarına kadar Şîiler hakkında en fazla kullanılan isim, “Rafıza” idi. Bu lâkap bir rivayete göre ilk olarak, kendini terk edip Ca’fer es-Sadık’ın (148/765) tarafına geçtikleri için Muğîre b. Said el-İclî (119/737) tarafından kullanılmıştır. Ebu’l-Hasan el-Eş’arî (324/935) ise, onların “Rafıza” diye isimlendirilmelerinin sebebi olarak, Ebu Bekir ve Ömer’den uzaklaşmalarını gösterir (Hakyemez 2006, 191).

Ebu’l-Hasan el-Eş’arî’nin (324/935), tanımlamasının daha yüzeysel ve Şîi iç ayrılıklardan uzak bir sınıflandırma olduğu anlaşılmaktadır. O, kendi bakış açısına uygun olarak İmâmiyye’yi Rafıza’yla özdeşleştirmekte ve bu ikisini, Şîa’yı oluşturan üç ayrı sınıftan ikisi olarak düşünmektedir. Eş’arî’ye göre Rafıza, Kâmiyye hariç yirmi dört fırkadır. Onlar, Ali b. Ebi Talib’in nassla imametini iddialarından dolayı el-İmâmiyye diye anılırlar. Kat’iyye’yi de Rafıza/İmâmiyye’nin birinci fırkası olarak kabul eder. Ardından da, on iki imamın isimlerini Kat’iyye inancına göre verir.

Bağdâdî. Mezheplerin oluşumunu körükleyen “ilk ayrılık Nebi’nin vefatı hususunda meydana gelmiştir” demektedir. Eş’arî ise “Müslümanlar arasında ilk ihtilaf imamet konusunda meydana gelmiştir” görüşünü ileri sürmüştür.

Ana İslâmî fırkaların sayısı konusunda 4 ten 10 a kadar değişik sayılar kabul edilmiştir. Abdulkâhir el-Bağdâdî’ye (ö. 429/1037) 8, Eş’arî’ye göre 10’dur.

İslam kelamı ve mezhepleri üzerinde çalışma yapan bilginlerin Şîlik ile ilgili yapmış oldukları tasnifi, ayrı bir tablo halinde sunmak gerekirse, şöyle bir değerlendirme karşımıza çıkmaktadır:

Tablo 1: İslam kelamı ve mezhepleri üzerinde çalışma yapan bilginlerin Şîlik ile ilgili yapmış oldukları tasnifi

	FIRKALAR	EŞARÎ	BAĞDADÎ	ŞEHRİSTANÎ	NEVBAHTÎ
1	Beyaniyye	X	X		X
2	Cenahiyye	X	X		
3	Harbiyye	X	X		X
4	Muğiriyye	X	X	X	X
5	Mansuriyye	X	X	X	X
6	Hattabiyye	X	X	X	X
7	Muammeriyye	X			
8	Beziğiyye	X			
9	Umeyriyye	X			
10	Mufaddaliyye	X			
11	Şurayiyye	X			
12	Sebeiyye	X	X	X	X
13	Mufavvıza	X	X		
14	İmamiye	X	X	X	X
15	Rafıza	X	X		X
16	Kat'iyye	X	X		X
17	Keysaniyye	X	X		X
18	Kerbiyye	X			X
19	Ravendiyye	X			X
20	Harbiye	X			
21	Hüseyniyye	X			
22	Navusiyye	X	X	X	X
23	İsmailiyye	X	X	X	X
24	Karamita	X			X
25	Mubarekiyye	X	X		X
26	Sumeytiyye	X	X	X	X
27	Ammariyye	X	X		
28	Vakıfa	X			X
29	Zeydiyye	X	X		
30	Carudiyye	X	X	X	X
31	Süleymaniyye	X	X	X	
32	Betriyye	X	X	X	X
33	Nu'aymiyye	X			
34	Yakubiyye	X			X
35	Muhtariyye			X	X
36	Haşimiyye			X	X
37	Rizamiyye			X	
38	Bakiriyye		X	X	
39	Eftahiyye			X	
40	Museviyye		X	X	

Tablo 1: Devamı

41	İsnaaşeriyye			X	
42	Kamiliyye		X	X	
43	Albaiyye			X	X
44	Keyyaliyye			X	
45	Hişamiyye		X	X	
46	Numaniyye			X	
47	Yunusiyye		X	X	
48	Nusayriyye			X	
49	Muhammediyye		X		
50	Zurariyye		X		
51	Şeytaniyye		X		
52	Gurabiyye		X		
53	Hululiyye		X		
54	Ashabu't-Tenasuh		X		
55	Habitiyye		X		
56	Himariyye		X		
57	Mukannaiyye		X		
58	Ruzamiyye		X		
59	Yezidiyye		X		
60	Meymuniyye		X		
61	Batıniyye		X		
62	Hallaciyye		X		
63	Azafiriyye		X		
64	Ashabu İbaha		X		
65	Hanefiyye				X
66	Harisiyye				X
67	Reyyahiyye				X
68	Mameriyye				X
69	Beziyye				X
70	Hamziyye				X
71	Saidiyye				X
72	Beşiriyye				X
73	Muhammise				X
74	Müslimiyye				X
75	Mazdekiyye				X
76	Zındikiyye				X
77	Dehriyye				X
78	Sabbahiyye				X
79	Husayniyye				X
80	Caferiyye				X
81	Fethiyye				X
82	Memture				X

SONUÇ

Kelam ilminin ana konuları üzerindeki tartışmalar ve farklı yaklaşımlar, mezheplerin doğuşuna neden olmuştur. Buna göre kelam ilminin daha iyi anlaşılabilmesi için, itikadî mezheplerin ortaya çıkışı ve onların görüşlerinin iyi değerlendirilmesi gerekir.

Kelam ilminin başlangıcını Mu'tezile, ana gövdesini de Ehl-i sünnet görüşleri oluşturmaktadır. Bunların yanında bir tür senkretik bir oluşumla Şîa mezhebi ortaya çıkmıştır. Bu akımın kaynağının dört büyük halifeden olan ve Hz. Peygambere özel yakınlığı bulunan Hz. Ali olduğu bilinmektedir. Bir şahsın etrafında fikir oluşmasında, onun kişisel faziletleri yanında, yaşadığı olayların da büyük payı vardır. Bu faziletlerin bir kısmı, Ehl-i beyt sevgisi şeklinde Kur'an ve hadislerde bulunduğu gibi, Ali sevgisinin masadakını aşan bir boyut kazanmasında mevcuttur. Buna göre, Hz. Ali ile ilgili anlayışlar ve kabullerin bir kısmı, dinin özüne uygun bir yapıda iken, diğer bir bölümünün de, Hz. Ali'nin dinî gerçekliğiyle bağdaştırılamaz bir mahiyettedir.

Başta Eş'arî olmak üzere mezhepler tarihi ile ilgili çalışma yapan Ehl-i sünnet bilginleri, Hz. Ali etrafında oluşan anlayışları değerlendirme ve sınıflandırma yaparak, Şîa mezhebini, mutedil ve guluv olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Mutedil kısmını da İmâmiyye (İsna aşeriyye) ve Zeydiyye şeklinde iki kısımda incelemişlerdir.

Klasik dönem İslam bilginlerinin konuyla ilgili çalışmalarında Şîa'nın tasnif ve tavsifindeki tanımları ve yaklaşımları farklı olmuştur. Mesela Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-Firak* adlı eserinde, Şîa'nın temel fırkalarını 3'e ayırır. Bunların toplamları ise 18'dir. İsferyânî de, *et-Tabsîr fi'd-din* isimli çalışmasında, Şîa'nın temel fırkalarını 3'e ayırmaktadır. Bunların toplamı 19'dur. Âmidî ise, *Ebkârü'l-efkâr* isimli eserinde, toplamı 22 olmak üzere, Şîa'nın temel fırkalarını 3'e ayırır. Adudüddin el-Îcî'nin *el-Mevâkıf fi ilm-i Kelâm*'ında, Cürcânî'nin de *Şerhu'l-Mevâkıf*'indeki taksimi aynı şekildedir.

Şehristânî ise Şîa'nın temel fırkalarını 5'e ayırır. Bunları toplam sayısı 26 olmaktadır.

Gulât fırkalarının sayısını Şehristânî on bir, Eş'arî on beş, Cürcânî on sekiz olarak zikretmiştir.

Şîa'yı sınıflandırmadaki bu farklılık, yaşadıkları ortamın verileri ile ulaşabildikleri bilgilerin sağlamlığı ve de imkânı ölçüsünde olmuştur. Öte yandan, Hz. Peygamberin ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağı ile ilgili hadisindeki sayısal rakama ulaşma kaygısı, onları farklı tasniflere itmiştir.

Eş'arî, kaleme aldığı kelim kitaplarında, önceleri mensubu olduğu Mu'tezile mezhebini sık sık eleştirmektedir. Ancak yazar, mezhepler tarihi ile ilgili çalışmasında, başta Mu'tezile ve Şîa olmak üzere, mezhepler hakkında eleştirilerde bulunmamıştır. Yazarın bu tutumu dikkat çekicidir. Zira o, önceleri Mu'tezile mezhebinde kalmış olmasına rağmen, onlara duygusal bir şekilde yaklaşmamıştır. Kelam kitaplarında yapmış olduğu tenkitleri ise, bilimsel bir metot sonucudur.

İmamet dışındaki itikadî konularda Mu'tezilî anlayışı benimseyen Şîa'ya Eş'arî'nin *Makâlâtü'l-İslamiyyîn* adlı çalışmasında, aynı metodu kullanmış ve tarafsız bir tavır sergilemiştir. O, "Gulât-ı Şîa" olarak tanımladığı kesimin görüşlerini değerlendirirken, yapmış olduğu tasnifat ve ilgili mezhep görüşleri, yaklaşık olarak başka mezhep tarihçileri tarafından da benimsenmiştir. Bu da müellifin tutarlılığının bir göstergesidir.

Eş'arî'nin Gulât olarak nitelendirdiği kesimin görüşlerinde Kur'an ve sahih hadisler ölçü alınmış ve kelamcılık yönü etkili olmuştur.

Bu bağlamda Eş'arî'nin tasnifatı, tarihsel bir oluşumun ötesinde, dinin nasları çerçevesinde ve Ehl-i sünnet'in görüşleri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu nedenle o, Şîa'nın İsnâ Aşeriyye ve Zeydiyye ana kollarını, Gulât-ı Şîa dışında değerlendirmiştir. Bu da onun ön yargılı davranmadığının göstergesidir.

Müellifin Şîa ile ilgili tasnif ve değerlendirmesi, aynı zamanda itikadda orta yol ve bunun dışına çıkma nedenleri açısından önemli veriler sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- ABDULBAKİ, M. Fuat (1991), *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'ani'l Kerim*, KAHİRE
- ABDÜLHAMİD, İrfan (1994), *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, çev., Saim Yeprem, Marifet Yayınları, İSTANBUL
- BAĞDADI, Ebu Mansur Abdulkaahir (1991), *El Fark Beynel Fırak*, çev., Ethem Ruhi Fiğlalı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ANKARA
- BULUT, Mehmet (1991), *Ehl-i Sünnet ve Şîa'da İsmet İnancı*, Risale Yayınları, İSTANBUL
- CEVHERİ, Ebu Nasr İsmail b. Hammad el-Farabi (1975), *es-Sihah Fi Lugati ve'l-Ulum*, Daru'l Fikr, BEYRUT
- EBU ZEHRA, Muhammed (1993), *İslam'da Siyasi, İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, çev., Sıbgatullah Kaya, Şura Yayınları, İSTANBUL
- KUMMİ, Sa'd b. Abdullah el Eş'arî Ebu'l Halef (1963), *Kitabu'l-Makâlât ve'l Fırak*, Müessese-i Matbuat-ı Atai, TAHRAN
- EMİN, Ahmed (1976), *Fecrü'l-İslam*, çev., Ahmed Serdaroğlu, Kılıç Kitapevi, ANKARA
- EŞ'ARİ, Ebu'l-Hasan (2005), *Makâlâtu'l İslâmiyyîn ve İhtilafu'l Musallin*, çev., Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın, Kabalcı Yayınevi, İSTANBUL
- EŞ'ARİ, Ebu'l-Hasan (1953), *el-Luma Fi'r-red ala Ehli'z zeyg ve'l-bida*, nşr., Richard j. Mc Carthy, El-Matbaatü'l Katolikiyye, BEYRUT
- EZ-ZAĞBİ, Muhammed Fethi (1988), *Gulatü's-Şîa ve Teessürühüm bi'l-edyani'l-Muğayirati Fi'l-İslam*, Darü'l-Kütübi'l-Mısri, MISIR
- ŞEHRİSTANİ, Ebi Bekr Ahmed (2008), *Milel ve Nihal*, çev., Mustafa Öz, Litera Yayıncılık, İSTANBUL
- FIĞLALI, Ethem Ruhi (1990), *Çağımızda İtikadi İslam Mezhepleri*, Selçuk Yayınları, ANKARA

- GÖLCÜK, Şerafeddin (1992), *Kelam Tarihi*, Esra Yayınları, KONYA
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (2003), *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, Der Yayınları, İSTANBUL
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1997), *Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar*, 2. Baskı, İnkılap Kitapevi Yayınları, İSTANBUL
- HAKYEMEZ, Cemil (2006), *Gaybet İnancı ve Şiilik’teki Yeri*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- HELMUT, Ritter (1977), “Eş’arî”, MEB İslam Ansiklopedisi, cilt 4, Milli Eğitim Basımevi, İSTANBUL
- HARMAN, Ömer Faruk (2005), “Milel ve Nihal”, TDVİA, cilt 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İSTANBUL
- HARPUTİ, Abdullatif (2005), *Kelam Tarihi*, çev., Muammer Esen, Ankara Okulu Yayınları, ANKARA
- İBN HAZM, Ebu Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Said ez-Zahiri (1899), *el-fasl Fi’l-Milel ve’l-Ehvai ve’n-Nihal*, Darul Marife, KAHİRE
- İBN KESİR, İsmail b. Ömer (1966), *el Bidaye ve’n-nihaye*, Darü’l-Kütübi’l-Mısri, BEYRUT
- KARAMAN, Hayrettin (1993), “Caferiyye”, TDVİA, cilt 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İSTANBUL
- KILAVUZ, A. Saim (2004), *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelam’a Giriş*, Ensar Neşriyat, İSTANBUL
- KUTLU, Sönmez (2008), *Mezhepler Tarihine Giriş*, Dem Yayınları, İSTANBUL
- MUSTAFA, İbrahim (1960), *El Mucemü’l-Vasit*, Matbaatu Mısır, KAHİRE
- MÜFİD, Ebu Abdullah İbnü’l-Muallim Muhammed b. Muhammed (1992), *Evailü’l-Makâlât Fi’l-Mezahibi’l-Muhtarat*, thk., İbrahim el Ensari, BEYRUT

- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyin el Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac (1974), *Sahihu Müslim*, çev., Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İSTANBUL
- NEVBAHTİ, Hasan b. Musa (1931), *Fıraku'ş-Şîa*, Matbaatü'd Devle, İSTANBUL
- NEVBAHTİ, Hasan b. Musa (2004), *Fıraku'ş-Şîa*, çev., Hasan Onat, Ankara Okulu Yayınları, ANKARA
- ONAT, Hasan (1993), *Emeviler Devri Şîi Hareketleri ve Günümüz Şîiliği*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ANKARA
- ONAT, Hasan (2003), “*Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*”, DİA, cilt 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İSTANBUL
- ÖZ, Mustafa (1996), “*Galiyye*”, TDVİA, cilt 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İSTANBUL
- ÖZLER, Mevlüt (1996), *İslam Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, Nun Yayıncılık, İSTANBUL
- STROTHMANN, Rudolf (1979), “*Şîa*”, İA, cilt 11, Milli Eğitim Basımevi, İSTANBUL
- ŞEYH MÜFİD, Muhammed (1364), “*Şerhü Akaidi's-Saduk*”, Tebriz
- TOPALOğLU, Bekir (1996), *Kelam İlmine Giriş*, Damla Yayınevi, İSTANBUL
- YÜCEER, İsa (2007), *Kelam Fırkalarında Yöntem*, Tablet Yayınları, KONYA

ÖZGEÇMİŞ

1978 Vakfikebir doğumlu olup İlk ve Orta öğrenimini Vakfikebir de tamamladı. Lise öğrenimini Kocaeli-Gölcük'te tamamladı. 1996 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazandı. 2001 yılında İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2002 yılında kısa dönem olarak Isparta'da vatani görevini yerine getirdi. 2005 yılında Tokat ilinde başlamış olduğu öğretmenlik mesleğine İstanbul, Çekmeköy' de devam etmektedir.